

УДК У 343.1:340.12:342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.4.70>

КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ: ДОКТРИНАЛЬНІ КАТЕГОРІЇ, ФЕНОМЕН ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ТОКСИЧНОСТІ ТА РОЛЬ ВЕРХОВНОГО СУДУ У ФОРМУВАННІ ДОКАЗОВИХ СТАНДАРТІВ

Погорецький М.А.,
*доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права,
проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0003-0936-0929*

Погорецький М.А. Конституційна модель кримінального процесуального доказування: доктринальні категорії, феномен процесуальної токсичності та роль Верховного Суду у формуванні доказових стандартів.

Статтю присвячено формуванню конституційної моделі кримінального процесуального доказування в Україні крізь призму правових позицій Конституційного Суду України та юриспруденції Верховного Суду. Обґрунтовано, що під впливом конституційної юрисдикції базові категорії доказового права (доказ, допустимість, недопустимість, належність, достовірність, внутрішнє переконання судді) зазнають змістовної трансформації: від формально-процесуального до матеріально-конституційного розуміння. Розкрито феномен «процесуальної токсичності» як наслідок системних порушень прав людини на ранніх стадіях провадження, що «заражають» увесь доказовий масив і зумовлюють недопустимість як первинних, так і похідних доказів. Показано роль Верховного Суду як інституційного транслятора конституційних стандартів у сферу доказування, який формує національну версію доктрини «плодів отруєного дерева», доктрину процесуальної доброчесності та подвійний (кодовий і конституційний) стандарт допустимості.

Окрему увагу зосереджено на цифрових доказах і новітніх технологіях фіксації інформації, зокрема даних електронних комунікацій, результатах НСРД, використанні платформ на кшталт EncroChat та штучного інтелекту в доказуванні. Показано, що їх допустимість не може визначатися виключно технічною надійністю чи інформативністю, а має оцінюватися крізь призму конституційних гарантій приватності, захисту персональних даних, права на справедливий суд і ефективний судовий контроль. Обґрунтовано, що для цифрових доказів особливої ваги набувають критерії прозорості походження, відтворюваності, цілісності ланцюга збереження та можливості повноцінної перевірки стороною захисту.

Сформульовано авторську інтегральну концепцію «конституційної моделі кримінального процесуального доказування», в центрі якої перебувають верховенство права, права людини, незалежність суду, активна роль захисника та пріоритет матеріальної справедливості над формальною коректністю процесу. Зроблено висновок, що легітимність доказування в сучасному кримінальному процесі визначається не лише дотриманням приписів КПК, а насамперед конституційною чистотою походження й оцінки доказів, що відкриває подальші перспективи для розвитку національної доктрини доказового права.

Ключові слова: кримінальне процесуальне доказування, Конституційний Суд України, Верховний Суд, допустимість доказів, недопустимі (токсичні) докази, «плоди отруєного дерева», процесуальна доброчесність, цифрові докази, верховенство права, внутрішнє переконання судді, права людини.

Pohoretskyi M.A. Constitutional model of criminal procedure evidence: doctrinal categories, the phenomenon of procedural toxicity and the role of the Supreme Court in shaping evidentiary standards.

The article is devoted to the formation of a constitutional model of criminal procedure evidence in Ukraine through the prism of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine and the case law of the Supreme Court. It is argued that under the influence of constitutional jurisdiction, the basic categories of the law of evidence (evidence, admissibility, inadmissibility, relevance, reliability, and the judge's inner conviction) undergo a substantive transformation: from a formally procedural to a materially constitutional understanding. The article reveals the phenomenon of "procedural toxicity" as a consequence of systemic violations of human rights at the early stages of criminal proceedings, which "contaminate" the entire body of evidence and lead to the inadmissibility of both primary and derivative evidence. The role of the Supreme Court as an institutional transmitter of constitutional standards into the sphere of proof is demonstrated; it shapes the national version of the doctrine of the "fruit of the poisonous tree", the doctrine of procedural integrity, and the dual (code-based and constitutional) standard of admissibility.

Special attention is paid to digital evidence and modern technologies of information recording, in particular electronic communications data, the results of covert investigative (search) actions, the use of platforms such as EncroChat, and artificial intelligence in proof. It is shown that their admissibility cannot be determined solely by technical reliability or informational value, but must be assessed through the prism of constitutional guarantees of privacy, protection of personal data, the right to a fair trial and effective judicial control. It is substantiated that, for digital evidence, particular importance attaches to such criteria as transparency of origin, reproducibility, integrity of the chain of custody, and the possibility of full-scale verification by the defence.

The author develops an integral concept of the "constitutional model of criminal procedure evidence", centred on the rule of law, human rights, judicial independence, the active role of the defence, and the priority of substantive justice over mere formal correctness of the process. It is concluded that the legitimacy of proof in modern criminal proceedings is determined not only by compliance with the provisions of the Criminal Procedure Code, but primarily by the constitutional purity of the origin and assessment of evidence, which opens up further prospects for the development of the national doctrine of the law of evidence.

Key words: criminal procedure evidence, Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court, admissibility of evidence, inadmissible (toxic) evidence, fruit of the poisonous tree, procedural integrity, digital evidence, rule of law, judge's inner conviction, human rights.

Постановка проблеми. Конституціоналізація кримінального процесуального доказування в Україні виходить за межі локальних змін окремих статей КПК і поступово перетворюється на системний зсув усієї доказової парадигми. Правові позиції Конституційного Суду України щодо безпосередньої дії Конституції, презумпції невинуватості, права на справедливий суд, правової допомоги, доступу до матеріалів провадження, судового контролю за втручанням у приватність, пропорційності тримання під вартою та юридичної визначеності сформували новий пласт конституційних стандартів доказування [1–20]. Ці стандарти вже не сприймаються як зовнішні «обмеження» для кримінального процесу, а дедалі більше – як внутрішня нормативна матриця, у межах якої взагалі можливі збирання, перевірка й оцінка доказів. У доктрині це знаходить відображення як у загальних працях, присвячених впливу рішень КСУ на кримінальне й кримінальне процесуальне право [40; 43; 44], так і в спеціальних дослідженнях доказів, допустимості та внутрішнього переконання суду [41; 42; 45; 47–50; 53; 68; 69; 71; 72].

На цьому тлі постає комплексна дослідницька проблема. *По-перше*, конституційні стандарти доказування вимагають переосмислення базових доктринальних категорій доказового права – поняття доказу, допустимості, належності, достовірності, внутрішнього переконання суду – в координатах верховенства права, справедливого суду та правозахисної функції кримінального провадження [45; 50; 53; 66; 67]. Традиційне, формально-процесуальне розуміння допустимості як «відповідності вимогам КПК» уже не відбиває змісту конституційних обмежень втручання в права людини, розроблених у рішеннях КСУ та практиці ЄСПЛ [6; 8; 12; 16; 21–30]. *По-друге*, у сучасних умовах цифровізації, використання спеціальних технічних заходів і воєнного стану особливої ваги набуває феномен процесуальної токсичності: ситуації, коли порушення прав людини

при одержанні інформації «заражає» не лише первинний доказ, а й похідні від нього дані, ставлячи під сумнів справедливість усього доказового комплексу [55; 58; 59; 61; 63; 66; 67]. *По-третє*, ключова роль у операціоналізації конституційних стандартів і доктрини процесуальної токсичності належить Верховному Суду, який у своїх постановах послідовно розвиває підходи до недопустимості доказів, оцінки «плодів отруєного дерева», змісту обґрунтованої підозри, реальності права на захист та вимог до мотивування судових рішень [31–39].

Отже, після формулювання Конституційним Судом України конституційних стандартів доказування виникає потреба у системному дослідженні трьох взаємопов'язаних вимірів: *по-перше*, трансформації доктринальних категорій кримінального процесуального доказування під впливом конституційної юрисдикції [40; 43; 44; 45; 50; 66; 67]; *по-друге*, теоретичного оформлення та практичної функції феномену процесуальної токсичності як особливої форми антиконституційних дефектів доказу [58; 59; 28; 30; 66; 67]; *по-третє*, ролі Верховного Суду як інституції, що перетворює конституційні стандарти й доктринальні напрацювання на загальнообов'язкові доказові стандарти, здатні забезпечити єдність практики та реальну дієвість прав людини в кримінальному процесі [46; 62; 64; 66; 31–39]. Саме на цих трьох осях – трансформація категоріального апарату, концепція процесуальної токсичності та стандартоформувальна функція Верховного Суду – вибудовується подальший аналіз у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінального процесуального доказування, допустимості доказів, меж процесуального втручання та критеріїв внутрішнього переконання суду послідовно розроблялася у вітчизняній процесуальній науці низкою провідних дослідників. У працях Ю. Бауліна [40] сформульовано підходи до впливу рішень Конституційного Суду України на розвиток кримінально-процесуальної доктрини; В. Данка й Д. Белова – до значення правових позицій КСУ для практики кримінального судочинства [43; 44]. Вагоме місце у становленні сучасних уявлень про природу доказів, їх структуру й властивості належить В. Вапнярчуку [41], В. Гмирку [42], Є. Коваленку [45], С. Стахівському [68], В. Тертишнику [69], М. Шумилу [71; 72] та ін., які заклали фундаментальні положення щодо доказів, їх класифікації, методології оцінювання та епістемологічної природи доказового процесу.

Окремий напрям досліджень присвячено проблематиці конституційних меж доказування та впливу рішень КСУ на процесуальну діяльність: важливі напрацювання належать Н. Шапталі [70], яка дослідила специфіку доказування у конституційному судочинстві, а також іншим авторам, що досліджували структуру справедливого процесу, роль правової допомоги та принципу верховенства права у кримінальному провадженні [51; 52; 54]. Поряд із цим, практично-орієнтовані аспекти доказування – стандарти доведення, межі втручання у приватність, цифрові докази, належність судового контролю – відображені у численних рішеннях ЄСПЛ [23–30], які формують зовнішній європейський контекст для української правозастосовної системи.

На цьому широкому науковому та практичному тлі формується й авторський комплексний доробок, присвячений структурі доказів, проблемам допустимості, природі внутрішнього переконання та впливу конституційних цінностей на доказування. У працях, що охоплюють різні періоди розвитку українського кримінального процесу – від «класичних» досліджень початку 2000-х [47–50] до новітніх робіт, спрямованих на цифрову доказовість, проблеми доброчесності та взаємодію доказування з технологічними й воєнними реаліями [53; 55; 58; 59–68], – послідовно обґрунтовується необхідність розглядати доказ не лише як процесуальну форму отримання фактичних даних, але як конституційно релевантний феномен, чутливий до способу його здобуття та до дотримання прав людини на всіх етапах кримінального провадження.

Методологічно це дослідження спирається на конституційний підхід, сформований у рішеннях КСУ, які окреслили вимоги до судового контролю [3; 10; 16], меж втручання у приватність [8; 17], презумпції невинуватості [6], права на правову допомогу й рівності сторін [4; 20], доступу до матеріалів провадження [7] та юридичної визначеності [15]. У межах цього підходу доказ розглядається не як нейтральний носій інформації, а як результат діяльності держави, який підлягає оцінці насамперед через призму конституційної легітимності, пропорційності втручання та добросовісності дій сторони обвинувачення.

Практика Верховного Суду відіграє у цій методології роль інституційного механізму операціоналізації конституційних стандартів. Постанови ВС щодо недопустимості доказів [31–35], похідної токсичності доказової інформації [37], критеріїв обґрунтованої підозри [34], забезпечення права на захист і рівності сторін [36], мотивування рішень та внутрішнього переконання суду [38]

формують пласт «живого права», який конкретизує та функціоналізує конституційні положення у щоденній процесуальній практиці.

Отже, методологічна основа статті ґрунтується на поєднанні *доктринальних концепцій*, розроблених у працях провідних українських науковців; *конституційних стандартів*, сформульованих у рішеннях КСУ; *правозастосовних підходів Верховного Суду*, що трансформують конституційні принципи у загальнообов'язкові стандарти; а також *ціннісно орієнтованої парадигми верховенства права*, яка визначає доказ як елемент, що має бути не лише процесуально отриманим, а й юридично та етично легітимним.

Узагальнюючи наведений огляд, слід констатувати, що попри значний обсяг наукових напрацювань, рішень Конституційного Суду України та усталеної практики Верховного Суду, низка ключових аспектів конституційно орієнтованого доказування досі залишається недостатньо дослідженою. Насамперед ідеться про відсутність системного теоретичного моделювання трансформації базових доказових категорій під впливом конституційних стандартів; про неформленість у доктрині цілісного поняття процесуальної токсичності та механізмів її поширення на похідні докази; про фрагментарність аналізу ролі Верховного Суду як інституції, що фактично формує загальнообов'язкові стандарти оцінки доказів на основі рішень КСУ та практики ЄСПЛ. Додатковим нерозв'язаним питанням є співвідношення між принципом верховенства права та процесуальними конструкціями допустимості, належності й достовірності, а також відсутність узагальненої моделі, яка поєднувала б конституційні вимоги, судову практику та доктринальні підходи у єдину концептуальну систему.

Саме ці прогалини зумовлюють необхідність переходу до розроблення чітко окресленої мети та завдань статті, що спрямовані на формування цілісної конституційної моделі кримінального процесуального доказування.

Метою цієї статті є формування цілісної конституційної моделі кримінального процесуального доказування, яка інтегрує доктринальні підходи, правові позиції Конституційного Суду України та стандартоформувальну практику Верховного Суду, з одночасним теоретичним обґрунтуванням феномену процесуальної токсичності та його впливу на допустимість, належність і достовірність доказів у сучасному кримінальному процесі.

Для досягнення цієї мети будуть вирішені *такі завдання*: проаналізувати стан наукових досліджень та нормативно-судових джерел, що формують конституційно орієнтований підхід до доказування; визначити вплив правових позицій Конституційного Суду України на трансформацію базових категорій доказового права; розкрити природу, зміст та критерії процесуальної токсичності як особливої форми дефектності доказів; охарактеризувати роль Верховного Суду у формуванні загальнообов'язкових доказових стандартів та механізмів виявлення токсичних і похідних доказів; узагальнити доктринальні, конституційні та правозастосовні елементи в єдину авторську концепцію конституційної моделі кримінального процесуального доказування.

Виклад основного матеріалу. Незалежність суду, юридична визначеність та внутрішнє переконання як фундамент доказової оцінки. Незалежність суду є не просто однією з основних конституційних засад правосуддя – вона становить центральний елемент системи кримінального процесуального доказування, оскільки саме суд є носієм повноваження остаточної оцінки доказів, арбітром змагальності та гарантом дотримання прав людини. У цьому сенсі незалежність судді не може розглядатися як інституційна привілеція; натомість це структурна гарантія справедливості процесу, яка забезпечує неупередженість оцінки доказів та реальний захист від свавілля сторони обвинувачення. У контексті сучасної конституційної доктрини особливого значення набуває питання того, яким чином зовнішні загрози – насамперед кримінально-правові, адміністративні або політичні – здатні деформувати внутрішнє переконання судді та змінювати траєкторію оцінки доказів.

Конституційний Суд України в низці рішень послідовно формує доктрину, згідно з якою будь-яка загроза незалежності судді є одночасно загрозою для справедливості доказування. Найбільш концентроване вираження цієї доктрини – Рішення КСУ від 11.06.2020 № 7-р/2020, яким ст. 375 Кримінального кодексу України («завідомо неправосудне рішення») було визнано неконституційною. У цьому рішенні Суд уперше прямо пов'язав кримінальну відповідальність судді з ризиком викривлення доказового процесу – адже там, де суддя працює під загрозою переслідування, внутрішнє переконання перестає бути вільною інтелектуальною діяльністю.

1. Юридична визначеність як передумова незалежності суду і достовірності доказування. У Рішенні КСУ від 11.06.2020 № 7-р/2020 Суд наголосив, що ст. 375 КК України порушує принцип

юридичної визначеності, адже оціночна конструкція «неправосудності» рішення не дозволяє судді передбачити, яка поведінка спричинить кримінальну відповідальність (КСУ, 7-р/2020). Така невизначеність: (1) створює ризики тиску на суддів; (2) підриває їх здатність ухвалювати рішення відповідно до внутрішнього переконання; (3) впливає на характер і глибину оцінки доказів; (4) порушує принцип незалежності суду, гарантований ст. 129 Конституції України [14].

Конституційний Суд підкреслив, що невизначеність кримінально-правової норми є загрозою не лише для судді як суб'єкта індивідуальних прав, а для функції правосуддя як інституції, що унеможлиблює використання доказових механізмів в умовах тиску та страху.

Важливо, що КСУ фактично сформулював причинно-наслідковий зв'язок: *юридична невизначеність* → *загроза кримінального впливу* → *деформація внутрішнього переконання* → *викривлення доказування*. Такий підхід уперше підняв проблему оцінки доказів із площини техніко-процесуальної у площину конституційних гарантій.

Скасування ст. 375 КК України не є просто усуненням невдалої кримінальної норми. Це – конституційне очищення доказового процесу, оскільки суддя, який побоюється кримінальної відповідальності за своє переконання, не може вільно та незалежно оцінювати докази, а кримінальний процес стає нерівним, навіть якщо формально всі норми КПК дотримано.

Це повністю відповідає європейським стандартам, закріпленим у Recommendation CM/Res(2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи щодо суддів: незалежність суддів повинна бути гарантована від будь-якої форми прямого чи непрямого втручання, включно з кримінальним тиском [39¹].

2. *Незалежність суду як умова справедливості кримінального процесуального доказування.* Рішення Конституційного Суду України від 11.06.2020 № 7-р/2020 становить принципово важливий етап у формуванні сучасної української доказової доктрини, оскільки Суд уперше визнав, що існування кримінально-правової норми з невизначеним змістом – зокрема, оціночної категорії «неправосудності» у ст. 375 КК України – є несумісним із принципом юридичної визначеності та прямо загрожує незалежності судової влади. Конституційний Суд зазначив, що формула «завідомо неправосудного рішення» не дає змоги судді передбачити, яка процесуальна поведінка може спричинити кримінальну відповідальність [14].

Це означає, що стаття 375 КК України створювала «ефект холодного впливу» (chilling effect), добре відомий у порівняльному праві: навіть якщо реального переслідування не відбувається, сама можливість кримінального тиску здатна змінити поведінку судді та зробити його оцінку доказів менш незалежною.

Наслідки цього є значно ширшими, ніж загроза для окремих суддів: невизначеність норми трансформується у ризик для самої функції правосуддя як інституції. Суд, який не захищений від кримінального тиску, втрачає здатність неупереджено оцінювати докази, здійснювати перевірку позицій сторін і забезпечувати реальний баланс між обвинуваченням і захистом.

Отже, існування ст. 375 КК України підривало можливість суду здійснювати доказування відповідно до конституційного стандарту внутрішнього переконання – стандарту, який вимагає повної автономії суддівського мислення від зовнішніх стимулів та загроз.

Додаткове доктринальне обґрунтування наведених висновків міститься у вітчизняних наукових дослідженнях, присвячених проблематиці кримінальної відповідальності суддів та конституційним межам допустимого втручання у здійснення правосуддя. У цих роботах аргументовано доведено, що невизначеність кримінально-правових підстав притягнення суддів до відповідальності є несумісною з принципом незалежності судової влади та створює реальні ризики використання кримінального переслідування як інструменту впливу на суддівську діяльність [46¹]. Підкреслюється, що навіть формально законні процесуальні механізми, зокрема процедура повідомлення судді про підозру, за відсутності чітких матеріальних і процесуальних критеріїв здатні набути характеру латентного тиску, який об'єктивно впливає на свободу оцінки доказів та формування внутрішнього переконання судді [462]. Окрему увагу в доктрині приділено аналізу конструкції «завідомо неправосудного рішення», яка оцінюється як така, що не відповідає вимогам юридичної визначеності, оскільки допускає криміналізацію суддівської дискреції у сфері доказування та підриває конституційні гарантії неупередженого й справедливого судового розгляду [67¹; 67²].

3. *Вплив рішення Конституційного Суду України щодо ст. 375 КК на оцінку доказів.* Визнання ст. 375 КК неконституційною має прямі доказові наслідки, які можна узагальнити у трьох напрямках:

3.1. *Усунення тиску на суд щодо формування внутрішнього переконання.* Визнання неконституційною статті 375 КК України усунуло одну з найбільш прихованих загроз для доказового процесу – ризик кримінального переслідування судді за зміст ухваленого рішення. За цих умов суддя отримує можливість оцінювати докази виходячи з професійної свободи мислення та внутрішнього переконання, не коригуючи свої дії відповідно до очікувань сторони обвинувачення або потенційної небезпеки для власної процесуальної безпеки. Зникає психологічний бар'єр, який протягом років міг стримувати суддів від застосування більш суворих стандартів до оцінки доказів або від ухвалення рішень, що суперечать позиції обвинувачення. У таких умовах внутрішнє переконання судді повертає собі статус центрального елементу доказового процесу, що забезпечує реальну, а не декларативну змагальність.

3.2. *Посилення стандартів допустимості доказів.* Скасування кримінальної відповідальності за «неправосудне рішення» створює умови для поглибленого застосування критеріїв допустимості доказів. Суддя може відкрито ставити питання про законність джерела доказу, про відповідність дії принципам пропорційності та необхідності, а також про наявність процесуальної доброчесності в момент його отримання. У такій парадигмі докази, здобуті в порушення конституційних гарантій, підлягають негайному відсіву незалежно від їх фактичної значущості. Суддя може застосовувати високі стандарти матеріальної справедливості, які передбачають перевірку не лише процесуальної форми, а й конституційної чистоти способу отримання доказів. Це веде до «конституційного очищення» доказового масиву та до утвердження нової культури доказування – такої, що не допускає компромісів між зручністю слідства й правами людини.

3.3. *Розширення ролі судового контролю за ОРД, НСРД та запобіжними заходами.* Відсутність загрози кримінального тиску дозволяє суду повноцінно виконувати функцію контролю над втручаннями у приватність, свободу та недоторканність особи. Судді отримують можливість відмовляти у клопотаннях про проведення НСРД або оперативно-розшукових заходів у разі їх неналежного мотивування; визнавати докази недопустимими, якщо їх здобуто поза межами конституційних стандартів; здійснювати перевірку пропорційності обмежень. Судовий контроль перестає бути формальною процедурою і стає інструментом реального захисту права на свободу, приватність і на справедливий суд. У цьому контексті рішення КСУ формує «судову відповідальність за доказову справедливість», коли суд повинен не лише оцінювати докази, але й контролювати умови їх виникнення.

4. *Європейські стандарти незалежності суду і їх інтеграція в українське доказування.* Recommendation CM/Rec(2010)12 наголошує, що незалежність суддів є умовою: Європейські стандарти незалежності суду, які послідовно формуються у рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи та практиці ЄСПЛ, становлять не лише етичний чи організаційний орієнтир, а концептуальну основу справедливого кримінального процесу [39¹]. Recommendation CM/Rec(2010)12 підкреслює, що незалежність суддів є необхідною умовою справедливого суду, ефективності правосуддя та стійкості всієї системи доказування. Європейський суд з прав людини у низці прецедентів, зокрема *Piersack v. Belgium* [30¹] та *De Cubber v. Belgium* [30²], наголошує, що незалежність судді має як інституційний, так і суб'єктивний вимір, і лише за умови збереження обох вимірів суддя здатен здійснювати оцінку доказів у відповідності до стандартів справедливого судового розгляду. Суддя, який перебуває під тиском – чи то адміністративним, інституційним, політичним або кримінально-правовим – не може залишатися гарантом процесуальної рівності та нейтральним арбітром у змагальному процесі, а отже, його оцінка доказів втрачає легітимність.

У цьому контексті рішення Конституційного Суду України про неконституційність ст. 375 КК України становить принципово важливий крок у формуванні національної доктрини доказування. Воно не просто узгоджує українську правову систему із загальноєвропейськими підходами; воно переносить вимогу суддівської незалежності на рівень *конституційного критерію допустимості доказів*. Судова оцінка доказів перестає бути автономною межах формально-процесуального (кодифікованого) підходу; вона стає забезпеченою конституційними гарантіями, які визначають правові умови для формування внутрішнього переконання. Таким чином закріплюється фундаментальна методологічна теза: допустимість доказів, їх належність та достовірність неможливо оцінювати поза виміром незалежності суду, оскільки саме судові переконання є носієм істини у моделі справедливого судочинства.

Визнання неконституційності ст. 375 КК України очищує доказовий процес від загрози зовнішнього впливу на суд, забезпечуючи автономність судового мислення. Суддя більше не перебуває під

загрозою кримінального переслідування за ухвалення рішення, що відходить від домінуючих або очікуваних позицій обвинувачення, і може зосередитися на змістовній оцінці доказів, незалежно від того, чи є такі докази «зручними» з точки зору сторони обвинувачення. Це забезпечує свободу аналізу доказової інформації, можливість критичного підходу до процесуальної історії доказів та сміливість у встановленні порушень прав людини на різних етапах кримінального процесу.

Юридична визначеність постає як необхідна передумова допустимості доказів. Наявність у кримінальному праві норм із оціночними ознаками, які допускають довільне тлумачення, створює інституційний ризик тиску на суд і відкриває простір для маніпуляцій з боку сторони обвинувачення, що несумісно з принципом справедливого судового розгляду. Якщо суд діє в умовах невизначеності та під загрозою притягнення до відповідальності, його оцінка доказів неминує втрачати ознаки об'єктивності, а процес – ознаки змагальності.

Конституційні гарантії незалежності суду таким чином формують високі стандарти доказування. Суд, звільнений від інституційних загроз, здатен застосовувати більш суворі критерії допустимості доказів, критично реагувати на порушення під час проведення ОРД та НСРД, забезпечувати недопущення процесуальних відхилень від установлених законом стандартів кримінального провадження і активно виконувати функцію захисту прав людини у кримінальному провадженні. Це створює нову якість судового контролю, у якій суд перестає виконувати формальну роль «реєстратора» клопотань і набуває значення інституційного гаранта доказової справедливості.

Узагальнюючи наведене, можна стверджувати, що українська модель доказування інтегрує європейські стандарти незалежності суду, але водночас формує власну, внутрішню цілісну конституційну систему, в центрі якої – автономія суддівського переконання, юридична визначеність та неприпустимість будь-якого зовнішнього впливу на оцінку доказів. Така система забезпечує баланс між правами людини та інтересами правосуддя, гарантує справедливість кримінального процесу та визначає нові методологічні підходи до розуміння допустимості й надійності доказів у правовій державі.

Важливо підкреслити, що європейські стандарти незалежності суду інтегрують не лише організаційні гарантії, але й епістемологічний вимір: суддя сприймається як автономний носій раціональності, здатний оцінювати докази на основі внутрішнього переконання, не змішаного зі страхом чи зовнішніми сигналами. Така концепція повністю збігається з українською моделлю міжнародно-правової інтеграції стандартів доказування.

Таким чином, рішення КСУ щодо ст. 375 КК України заклало фундамент для формування конституційно орієнтованої концепції внутрішнього переконання, у якій незалежність суду, юридична визначеність та свобода інтелектуальної оцінки доказів постають неподільним методологічним комплексом, без якого неможливо забезпечити справедливість кримінального процесу.

Право на захист і доступ до матеріалів провадження як елементи конституційної архітектури доказування. Право на захист та доступ до матеріалів кримінального провадження є не лише однією з фундаментальних гарантій справедливого суду, але й структурним елементом кримінального процесуального доказування. У практиці Конституційного Суду України ці гарантії отримали глибоке конституційне наповнення та стали обов'язковими критеріями допустимості доказів і законності досудового розслідування. Суд послідовно наголошує, що реальний, а не формальний доступ до матеріалів справи, можливість ефективного здійснення захисту та участі адвоката на всіх стадіях провадження є невідірваними від принципів змагальності та рівності сторін [4; 7; 20].

У цьому контексті можна виділити три ключові напрями конституціоналізації права на захист: (1) участь захисника на ранніх стадіях процесу; (2) доступ до доказової інформації; (3) право на ефективну підготовку до захисту й забезпечення процесуальної рівності сторін.

1. *Право на правову допомогу як універсальний конституційний інструмент захисту.* У Рішенні від 30.09.2009 № 23-рп/2009 Конституційний Суд України сформулював фундаментальний підхід до розуміння права на правову допомогу, визначивши його як універсальну, змістовну та всеохопну конституційну гарантію, що поширюється на кожну особу незалежно від її процесуального статусу [4]. Суд наголосив, що це право виникає не з моменту офіційного визнання особи підозрюваною, а з моменту, коли обставини справи створюють для неї реальну або потенційну загрозу обмеження конституційних прав. Таким чином, право на правову допомогу має превентивний характер і виконує роль первинного захисного механізму у структурі кримінального провадження, покликаною запобігати порушенням, а не лише реагувати на них.

Ця позиція має суттєве доказове значення. Показання, отримані без участі адвоката від особи, яка об'єктивно перебувала у положенні потенційного підозрюваного, можуть формувати ризик самовикриття, що унеможливує їх розгляд як результату вільного волевиявлення. У таких випадках порушується не лише процесуальна форма отримання доказів, а й базові конституційні гарантії, які забезпечують автономність особи та справедливість провадження. Заборона слідчому перешкоджати реалізації права на правову допомогу вбачається не як технічна вимога, а як одна з ключових гарантій проти процесуальної нерівності та потенційного тиску.

Цей підхід підтверджується усталеною практикою Європейського суду з прав людини, який наголошує на тому, що право особи на правову допомогу є змістовною гарантією проти самовикриття та процесуального примусу. У справах *Saunders v. the United Kingdom*, *Jalloh v. Germany* та *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* Суд підкреслив, що будь-яке отримання інформації від особи без належних процесуальних гарантій, включно з доступом до адвоката на ранніх стадіях провадження, ставить під сумнів справедливість процесу та допустимість доказів [22–23; 30]. ЄСПЛ послідовно виходить із того, що право на правову допомогу має матеріальний характер і покликане захищати особу вже з моменту фактичної загрози інкримінування, а не лише після формального повідомлення про підозру.

У результаті формується доктрина, відповідно до якої право на правову допомогу є не просто елементом права на захист, а структурним компонентом доказового процесу, що визначає його якість, справедливість і легітимність. Доказ, здобутий у ситуації, коли особа була позбавлена можливості отримати правову допомогу, втрачає необхідні характеристики добровільності, автономності волевиявлення та надійності. Це означає, що така доказова інформація набуває дефекту недопустимості, оскільки її походження суперечить конституційній природі кримінального процесу як механізму захисту прав людини. У цьому розумінні право на правову допомогу функціонує як первинний конституційний фільтр доказування, який визначає можливість використання доказів у суді та забезпечує дотримання рівності сторін на ранніх, найбільш вразливих етапах кримінального провадження.

2. *Доступ до матеріалів справи як структурна гарантія змагальності та належного захисту.* У Рішенні від 18.01.2012 № 1-рп/2012 Конституційний Суд України сформував принципово новий підхід до розуміння доступу до матеріалів кримінального провадження, визначивши його не як технічний елемент завершення досудового розслідування, а як змістовну конституційну гарантію реалізації права на захист. Суд наголосив, що можливість ознайомлення з матеріалами кримінальної справи є обов'язковою умовою підготовки до захисту, забезпечення рівності сторін та реалізації права бути почутим. Доступ не може мати формальний характер, оскільки лише повне, всебічне та індивідуально достатнє ознайомлення забезпечує реальну, а не декларативну змагальність. Конституційний Суд особливо підкреслив, що будь-які спроби слідчого або прокурора односторонньо скоротити строк або обсяг ознайомлення з матеріалами справи суперечать ст. 55 Конституції України, оскільки позбавляють особу ефективного засобу юридичного захисту та руйнують баланс процесуальних можливостей сторін [7].

Вказане рішення має глибоке підтвердження у практиці ЄСПЛ, який розглядає доступ до матеріалів як невід'ємну складову принципу «equality of arms». У справах *Natunen v. Finland*, *Mirilashvili v. Russia*, *Moiseyev v. Russia* та *Bykov v. Russia* Європейський суд наголосив, що нерозкриття матеріалів або обмеження доступу до них ставить сторону захисту у нерівне становище, позбавляючи її можливості повноцінно брати участь у процесі, перевіряти докази та будувати власну доказову позицію [24–27]. Суд підкреслив, що обмеження доступу спотворює сам характер доказування, оскільки позбавляє сторону можливості оцінити достовірність і допустимість доказів, якими обґрунтовується обвинувачення.

Конституційний Суд України, фактично імплементуючи ці стандарти, трансформував саму природу доступу до матеріалів: він перестав бути процесуальним етапом, підконтрольним слідчому, і набув статусу конституційної гарантії справедливості доказування. Така інтерпретація встановлює нову якість змагальності – ту, в якій кожна сторона має рівні можливості для формування доказової позиції, перевірки доказів опонента та реалізації права на ефективний захист.

Обмеження доступу до матеріалів кримінального провадження завжди створює асиметрію доказової інформації, порушує рівність сторін і підриває можливість реалізації права на захист. На доктринальному рівні це означає, що процес набуває ознак несправедливості ще до початку судового розгляду, а результати слідчих дій, проведених у таких умовах, неминуче підлягають сумніву

з позицій їхньої допустимості. Коли сторона захисту позбавлена повного доступу до матеріалів, вона фактично позбавлена інструментів перевірки законності та конституційності дій слідства, що є обов'язковою умовою контролю за джерелом доказів і шляхом їх отримання.

У такій моделі доступ до матеріалів справи перетворюється на структурний елемент конституційної процедури доказування. Його запровадження на рівні конституційної юрисдикції означає, що будь-які процесуальні обмеження щодо ознайомлення автоматично впливають на справедливість процесу, руйнують симетрію доказових можливостей та ставлять під сумнів легітимність кінцевого вироку. Таким чином, право на доступ до матеріалів – це не технічне право, а системна гарантія перевірки, рівності сторін та достовірності доказової інформації, яка визначає можливість подальшого правосуддя відповідно до принципів верховенства права та справедливості.

3. Право на ефективну участь захисника у доказуванні. Право на захисника у кримінальному провадженні не зводиться до формального дозволу бути присутнім під час проведення процесуальних дій. Конституційний Суд України послідовно наповнює його змістом, який охоплює не лише статичну присутність, а динамічну та ефективну участь, здатну впливати на хід доказування. Таке право включає можливість формувати та коригувати обсяг доказів, ініціювати слідчі та процесуальні дії, що можуть змінити структуру фактичної картини, забезпечувати доступ до релевантної процесуальної інформації, а також подавати клопотання, відводи та заперечення. У цьому контексті адвокат стає не спостерігачем, а активним суб'єктом доказового процесу, чия роль полягає не лише у захисті прав підзахисного, а й у забезпеченні змагальності та процесуальної рівноваги.

У низці рішень, зокрема у 23-рп/2009 та 1-рп/2012, Конституційний Суд наголошує, що сама лише присутність адвоката під час проведення слідчих дій не гарантує реалізації права на захист, якщо така присутність не перетворюється на реальну можливість впливати на перебіг доказової діяльності [4; 7]. Формальна участь не усуває ризиків процесуальної нерівності, оскільки лише активне використання прав, забезпечених Конституцією і процесуальним законом, дозволяє нейтралізувати перевагу сторони обвинувачення у доступі до інформації, ресурсів і засобів доказування. Таким чином, право на ефективну участь адвоката має змістовний, а не декларативний характер, і становить одну з ключових гарантій справедливого суду.

Ця концепція кореспондує з усталеною практикою Європейського суду з прав людини, який розглядає участь захисника як ключовий елемент забезпечення справедливого судового розгляду. У справі *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* ЄСПЛ підкреслив, що право на захисника має бути «конкретним і ефективним, а не теоретичним та ілюзорним», а відсутність реальної можливості для адвоката впливати на доказування ставить під сумнів справедливість процесу [30]. Крім того, у справах *Saunders v. the United Kingdom* та *Jalloh v. Germany* Суд наголосив, що участь адвоката на ранніх етапах є необхідною гарантією проти порушення привілею не свідчити проти себе, що також прямо стосується допустимості доказів [22–23].

У цьому світлі право на ефективну участь захисника стає не лише інструментом захисту підозрюваного, а й елементом конституційної архітектури доказування. Воно гарантує, що доказовий процес відбувається у середовищі, де кожний доказ піддається критичній перевірці з боку сторони, яка не зацікавлена в обвинувальному результаті. Таким чином, адвокатська участь виступає інституційним протизаговим механізмом, що запобігає порушенню принципу рівності сторін і створює умови для формування достовірної та збалансованої доказової картини.

Відсутність такої участі або її формальне обмеження перетворює процес доказування на односторонній інквізиційний механізм, у якому особа фактично позбавляється можливості захищати себе від зловживань або помилок органів слідства. Це руйнує фундаментальні засади змагальності та справедливого судового розгляду, оскільки доказування перестає бути процесом встановлення істини в умовах рівності процесуальних можливостей. У такому разі доказовий результат не може розглядатися як легітимний, навіть якщо формально було дотримано вимог КПК.

Право на ефективну участь захисника, закріплене у рішеннях Конституційного Суду України та підтверджене практикою ЄСПЛ, формує доктрину участі, здатної впливати на доказування, а не номінальної присутності. Це право стає визначальним для оцінки допустимості доказів і загальної справедливості процесу, оскільки саме воно гарантує, що доказова діяльність держави здійснюється у полі конституційної доброчесності та правової рівноваги.

4. Доступ до матеріалів як критерій допустимості доказів. Доступ до матеріалів кримінального провадження виконує не лише допоміжну функцію підготовки сторони захисту до участі у

процесі, а й має визначальне значення для оцінки допустимості доказів. У конституційному вимірі право на доступ є концептуально пов'язаним зі структурою доказування, оскільки забезпечує можливість сторони захисту впливати на формування доказового матеріалу, ініціювати слідчі дії, спрямовані на спростування чи уточнення доказової версії обвинувачення, а також реалізовувати право на отримання повної процесуальної інформації. Доступ дозволяє подавати обґрунтовані клопотання, заявляти відводи та заперечення, що є необхідними елементами змагального процесу та інструментами контролю за законністю дій органів досудового розслідування.

У ситуаціях, коли доступ до матеріалів обмежується або надається формально, сторона захисту позбавляється можливості здійснювати ці функції у повному обсязі. Це призводить до асиметрії доказової інформації та створює нерівність процесуальних можливостей, що суперечить принципам справедливого суду та рівності сторін. Блокування доступу не лише ускладнює тактичне планування захисту, але й робить неможливим виявлення та оскарження процесуальних порушень, що мали місце під час отримання доказів. Внаслідок цього докази, здобуті у таких умовах, можуть бути визнані недопустимими, оскільки сторона захисту була позбавлена можливості впливати на їхню формальну та змістовну перевірку. У практиці ЄСПЛ доступ до матеріалів розглядається як складова стандарту *equality of arms*; його порушення автоматично веде до висновку про несправедливість провадження.

У конституційному правопорядку доступ до матеріалів набуває значення своєрідного «конституційного фільтра», який визначає не лише рівність сторін, а й структурну доброчесність процесу. Позбавлення доступу – це не технічна недосконалість, а порушення змістових гарантій змагальності, що має прямий вплив на допустимість доказів. Якщо сторона захисту не має повної інформації про зібрані докази, вона не може ефективно виконувати функцію процесуального контролю, що є одним із головних елементів кримінального судочинства у правовій державі. Така ситуація створює дефіцит довіри до доказового процесу й підриває баланс інтересів між стороною обвинувачення та захисту.

На основі рішень Конституційного Суду України, практики ЄСПЛ та доктринальних положень можна виокремити кілька ключових висновків щодо правової природи доступу до матеріалів. По-перше, право на захист має випереджувальний характер і виникає в момент фактичної загрози порушення прав, а не після формального визначення процесуального статусу. Це означає, що доступ до матеріалів є необхідним із найперших етапів провадження, коли починає формуватися доказова основа справи. По-друге, доступ до матеріалів є конституційною гарантією, а не технічною стадією кримінального процесу; його обмеження порушує вимоги верховенства права, принципи змагальності та рівності сторін. По-третє, реальна, а не формальна участь адвоката в доказуванні є однією з ключових умов справедливого процесу; без неї змагальність втрачає змістовний характер. По-четверте, право на захист безпосередньо впливає на допустимість доказів, оскільки порушення цього права створює ризик «конституційної токсичності» – дефекту походження доказу, який неможливо усунути процесуальними засобами. По-п'яте, українська модель права на захист, сформована відповідно до практики Конституційного Суду України, не лише інтегрує європейські стандарти, а й формує власну доктрину, яка забезпечує реальну змагальність і справедливість доказового процесу як основи правової держави.

У такому розумінні доступ до матеріалів справи виступає не вторинною процедурою, а концептуальною умовою легітимності кримінального провадження, без якої доказування не може вважатися ані чистим, ані справедливим, ані конституційно допустимим.

Трансформація базових категорій доказового права під впливом конституційної юрисдикції.

Правові позиції Конституційного Суду України стали одним із ключових чинників переосмислення фундаментальних категорій доказового права – доказу, допустимості, недопустимих доказів, внутрішнього переконання судді, змагальності, належності та достовірності доказів. Ці категорії перестали бути лише елементами техніко-процесуальної конструкції КПК і дедалі більше набувають конституційного змісту, що істотно впливає на зміст доказування, рівність сторін та легітимність результатів правосуддя. У ряді рішень КСУ – зокрема щодо права на правову допомогу [4], доступу до матеріалів провадження [7], презумпції невинуватості [6], судового контролю [3; 10] та юридичної визначеності [15] – сформульовано критерії, які прямо впливають на зміст і межі доказових категорій, перетворюючи їх із процесуальних конструкцій на носіїв конституційних цінностей.

Рішення Конституційного Суду України демонструють перехід від формально-процесуального підходу до доказів (чи дотримано статтю КПК) до матеріально-конституційного підходу (чи

відповідає доказ правам людини, чи здобутий він у межах верховенства права, чи не є «процесуально токсичним»). Цей підхід особливо яскраво проявляється в рішеннях щодо меж втручання у приватність [8; 17], пропорційності обмеження свободи [12; 16], ефективності захисту [4; 20] та недопустимості використання доказів, отриманих у порушення конституційних гарантій. Він також узгоджується з практикою Верховного Суду, який закріплює стандарти недопустимості та оцінки похідних («токсичних») доказів [31–39].

Доказове право, отже, набуває подвійного виміру: процесуального (КПК) та конституційно-правового (КСУ) – при цьому другий вимір є вищим у ієрархії та визначає межі та сутність першого. У сучасній українській моделі доказування саме конституційний вимір виконує функцію первинного нормативного фільтра, який визначає, чи може певна фактична інформація вважатися доказом, чи має вона ознаки допустимості, достовірності та належності, і чи не містить її походження дефекту антиконституційності, що перетворює її на «процесуально токсичний» артефакт.

1. Конституційна переінтерпретація поняття доказу: від формальної дефініції КПК до змістовного критерію законності і добросовісності. Доказ у конституційно-правовому вимірі це не будь-які фактичні дані, а дані, здобуті у спосіб, сумісний із правами людини. У традиційній моделі, закріпленій у КПК України, доказ визначається як фактичні дані, здобуті у порядку, передбаченому законом. Така дефініція відображає передусім формально-процесуальне бачення доказу: правильність виконання передбаченої законом процедури вважається достатньою умовою для визнання фактичних даних допустимими.

Конституційний вимір доказування формує принципово інший підхід. У цьому вимірі доказ є не просто результатом процесуальної дії, а правовим феноменом, який набуває ознак доказу лише за умови, що спосіб одержання фактичних даних відповідає конституційним засадам кримінального процесу. Доказ у конституційно-правовому розумінні існує тоді, коли одночасно забезпечено: (1) наявність фактичних даних, релевантних для встановлення обставин кримінального правопорушення; (2) конституційно сумісний спосіб їх одержання, що не порушує прав і свобод людини, відповідає принципу верховенства права та перебуває під реальним судовим контролем.

Такий підхід чітко сформульований у низці рішень Конституційного Суду України щодо гарантій доступу до правосуддя [5], захисту приватності та меж допустимого втручання у персональні дані [8; 17], права на правову допомогу [4], а також пропорційності обмеження свободи й перевірки законності запобіжних заходів [12; 16]. Усі ці рішення визначають: будь-яке процесуальне втручання, яке суперечить правам людини, автоматично впливає на доказовий статус отриманих фактичних даних.

Особливо важливою є позиція КСУ щодо первинних порушень процесуальних прав. У Рішенні № 19-рп/2011 Суд наголосив, що неналежне забезпечення доступу до правосуддя викривлює саму структуру доказування, оскільки порушення на ранніх стадіях формують дефекти у всій доказовій системі провадження [5]. Це означає, що доказ не може бути конституційно значущим, якщо його отримання супроводжувалося обмеженням доступу до судового захисту.

Не менш показовими є рішення № 2-рп/2012 та № 17-рп/2010, у яких Конституційний Суд визначив критерії допустимості фактичних даних, здобутих у результаті оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих (розшукових) дій. Суд наголосив, що втручання у приватність має бути не лише формально законним, а й необхідним, пропорційним і підконтрольним суду, і лише за цих умов одержані фактичні дані можуть перетворюватися на доказ у конституційно-правовому значенні [8; 17].

У рішеннях № 7-р/2019 та № 8-р(II)/2024 Конституційний Суд підкреслив, що незаконне або непропорційне тримання під вартою створює стан психологічної та фактичної залежності особи від державних органів, що прямо впливає на добровільність і достовірність фактичних даних, одержаних у цей період. У таких випадках отримані дані не можуть визнаватися доказом через порушення автономності волевиявлення особи [12; 16].

Нарешті, Рішення № 7-р/2020 наголошує, що невизначеність кримінально-правових норм і загроза кримінального впливу на суддів формують середовище, у якому оцінка доказів втрачає ознаки незалежності, а відтак – легітимності [14]. Ця позиція демонструє, що доказ не може бути відокремлений від інституційного контексту його оцінювання: якщо суд не є незалежним, доказ у конституційно-правовому вимірі не виникає.

Сукупність наведених позицій дозволяє стверджувати, що Конституційний Суд України сформував національну доктрину доказу у конституційно-правовому вимірі. У цій доктрині доказ не

може розглядатися незалежно від: (1) умов його виникнення; (2) меж втручання у права людини; (3) законності, добросовісності та пропорційності дій держави; (3) інституційних гарантій незалежності суду.

Фактичні дані, здобуті з порушенням цих вимог, не є доказом, навіть якщо формально відповідають нормам КПК. Конституційна природа доказу передбачає його «правову чистоту»: сумісність з правами людини, верховенством права та юридичною визначеністю.

Таким чином, доказ у кримінальному провадженні – це не просто інформація, а інформація, яка пройшла конституційний фільтр добросовісності, правомірності та пропорційності. Він виникає лише тоді, коли результат поєднується зі способом отримання, сумісним із Конституцією. Саме тому сучасна українська модель доказування переходить від формально-процесуального до матеріально-конституційного підходу, що узгоджується з практикою ЄСПЛ, який системно пов'язує спосіб отримання фактичних даних з їх допустимістю [22–27].

Утвердження цього підходу формує доктрину доказування нового типу – доктрину, у якій держава не може посилається на «корисність» або «доцільність» отриманих фактичних даних, якщо спосіб їх здобуття був несумісним із правами людини. У такій моделі доказування набуває ознак конституційної діяльності, а принцип добросовісності стає визначальним критерієм правової чистоти та надійності доказового матеріалу.

2. Допустимість доказів як конституційна категорія, а не суто процесуальна. У сучасній конституційній юрисдикції України категорія допустимості доказів перестає бути суто процесуальною конструкцією, обмеженою рамками статті 87 КПК. Вона набуває характеру конституційної категорії, зміст якої визначається не лише процедурними правилами кримінального процесу, а передусім фундаментальними правами людини та принципами верховенства права. Практика Конституційного Суду України переконливо свідчить, що допустимість доказів – це питання не техніки процесуального оформлення, а законності, добросовісності та пропорційності способу отримання фактичних даних у світлі прав людини: права на приватність, права на правову допомогу, права на свободу, права на справедливий суд і права на ефективний засіб юридичного захисту. Водночас вимога юридичної визначеності виступає змістовною гарантією верховенства права і безпосередньо впливає на оцінку доказів.

У рішенні № 17-рп/2010 Конституційний Суд наголосив, що будь-яке втручання у приватне життя повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності, а відтак фактичні дані, здобуті у результаті порушення цих критеріїв, втрачають статус доказу у конституційно-правовому вимірі [17]. Рішення № 23-рп/2009 визначило право на правову допомогу як універсальну гарантію, що виникає з моменту появи реальної загрози обмеження прав, і порушення цього права під час отримання показань робить такі дані ненадійними та недопустимими [4]. У рішенні № 1-рп/2012 Суд підкреслив, що доступ до матеріалів провадження є не технічною стадією, а системною умовою реалізації права на справедливий суд, що безпосередньо впливає на можливість захисту оспорювати допустимість доказів [7].

Рішення № 7-р/2019 та № 8-р(II)/2024 сформулювали ще одну важливу zásadu: незаконне чи непропорційне позбавлення свободи створює структурні дефекти доказування, оскільки ставить під сумнів добровільність та достовірність фактичних даних, отриманих у період обмеження свободи [12; 16]. Нарешті, рішення № 7-р/2020 встановило, що невизначеність кримінально-правових норм, яка допускає довільне втручання та тиск на суд, порушує конституційні гарантії незалежності суду й унеможливорює об'єктивну оцінку доказів [14].

Узагальнюючи, доказ може бути визнаний допустимим лише за одночасного дотримання кількох конституційних умов: (1) законної мети втручання; (2) доведеної необхідності застосування саме такого заходу, а не менш інвазивної альтернативи; (3) пропорційності, що виключає надмірне або невинуватне втручання у права людини; (4) Реального судового контролю, а не формального погодження дій органів досудового розслідування; (5) Відсутності примусу, приниження чи іншого поводження, несумісного з людською гідністю; (6) гарантованого права на правову допомогу на критичних стадіях, коли формуються ключові докази; (7) відповідності втручання вимогам “якості закону”, тобто чіткості, передбачуваності та захищеності від зловживань.

Ці критерії повністю узгоджуються з практикою Європейського суду з прав людини. У справі Jalloh v. Germany Суд визнав недопустимими фактичні дані, отримані шляхом негуманного поводження, незалежно від їхнього доказового значення [23]. У справі Saunders v. the United Kingdom підкреслено абсолютний характер заборони самовикриття, що виключає використання даних,

здобутих під психологічним або адміністративним примусом [22]. У рішеннях *Вуков v. Russia*, *Mirilashvili v. Russia*, *Moiseyev v. Russia* та *Natunen v. Finland* ЄСПЛ акцентував на тому, що нерозкриття матеріалів або обмеження доступу до них порушує рівність сторін та спотворює доказовий процес [24–27]. У справі *Kharchenko v. Ukraine* Суд зазначив, що незаконне обмеження свободи становить процесуальний дефект такої інтенсивності, який впливає на справедливість усього провадження [28].

У результаті формується концептуально нова для українського процесу конструкція: допустимість доказу є питанням конституційної відповідності, а не лише внутрішньокодексової регламентації. КПК визначає форму і процедури, але не може легітимізувати фактичні дані, отримані всупереч Конституції України. Допустимість постає як надпроцесуальна категорія, що визначає не тільки юридичний статус доказу, а й характер усього процесу доказування як механізму захисту прав людини.

У цьому й полягає ключова трансформація українського доказового права: воно переходить від моделі формальної законності до моделі матеріальної конституційності, де правомірність способу отримання фактичних даних є вирішальним критерієм їх легітимності та процесуальної чинності.

3. *Недопустимі докази: формування КСУ доктрини «конституційної токсичності доказів» (антиконституційного артефакту)*. Аналіз рішень Конституційного Суду України свідчить про формування самостійної та концептуально цілісної доктрини недопустимості доказів, отриманих із порушенням конституційних прав і свобод. У цій доктрині недопустимість має не лише процесуальний, а насамперед конституційно-правовий характер. Суд виходить із того, що спосіб отримання фактичних даних є таким самим важливим, як і їхній зміст, а тому доказ, сформований у середовищі порушення конституційних гарантій, не може бути правомірним незалежно від його фактичної ваги чи значення для цілей кримінального переслідування.

У рішеннях № 7-р/2019 та № 8-р(П)/2024 Конституційний Суд України наголосив, що незаконне обмеження свободи не є окремим процесуальним дефектом, який можна нейтралізувати на подальших стадіях провадження. Навпаки, таке втручання створює порушення базової автономії особи, що ставить під сумнів добровільність та достовірність фактичних даних, отриманих у період позбавлення свободи [12; 16].

У рішенні № 2-рп/2012 Суд визначив, що відсутність реального судового контролю за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій робить результати таких дій свавільними та несумісними з вимогами Конституції України [8]. Рішення № 17-рп/2010 щодо обмежень приватності сформулювало інший ключовий принцип: будь-який доказ, отриманий у ході втручання, яке не відповідає критеріям законності, необхідності та пропорційності, є антиконституційним [17].

У рішенні № 23-рп/2009 Суд підкреслив, що недопуск адвоката на критичних етапах кримінального провадження нівелює можливість розглядати отримані показання як добровільні та достовірні, а отже – позбавляє їх статусу доказу у конституційно-правовому сенсі [4]. Рішення № 1-рп/2012 встановило, що обмеження доступу захисту до матеріалів провадження підриває можливість здійснити необхідний процесуальний контроль, унаслідок чого доказ втрачає належність та допустимість [7].

Нарешті, у рішенні № 7-р/2020 Конституційний Суд наголосив, що загроза кримінального тиску на суд через невизначеність кримінально-правових норм підриває незалежність судової оцінки доказів та легітимність результатів доказування, а це означає, що у такому середовищі формування доказів є дефективним [14].

Ці висновки КСУ узгоджуються з практикою Європейського суду з прав людини. У справі *Вуков v. Russia* Суд наголосив, що недобросовісні оперативні дії створюють дефект достовірності, який не може бути усунений подальшими процесуальними гарантіями [27]. У справі *Jalloh v. Germany* встановлено абсолютність заборони використовувати докази, здобуті шляхом приниження гідності або негуманного поводження, незалежно від їхньої значущості для доказування [23]. У справах *Mirilashvili v. Russia*, *Moiseyev v. Russia* та *Natunen v. Finland* Суд підкреслив, що обмеження доступу захисту до матеріалів або приховування відомостей «структурно заражає» весь доказовий процес і руйнує принцип рівності сторін [24–26]. У справі *Gäfgen v. Germany* Суд підтвердив, що докази, отримані внаслідок катувань або жорстокого поводження, несумісні з правовою системою, яка ґрунтується на гідності людини [29].

Усі наведені позиції ведуть до логічного висновку: доказ, отриманий шляхом порушення Конституції України, не може визнаватися доказом у конституційно-правовому вимірі. Він є анти-

конституційним не тому, що відхиляється від формальних приписів КПК, а тому, що спотворює природу кримінального процесу як механізму охорони прав людини.

Саме в цьому полягає концептуальна сутність доктрини, яку можна означити як доктрину конституційної токсичності доказів: а) чим інтенсивнішим і непропорційнішим є порушення прав людини; б) тим більшою мірою воно «заражає» доказову систему, роблячи недопустимими не лише первинні результати процесуального втручання, а й усі похідні докази, що на них ґрунтуються.

Ця доктрина демонструє перехід від формально-процесуальної моделі до моделі матеріальної конституційності, у якій доказ оцінюється не лише за своїм змістом, але й за способом, умовами та інституційним контекстом його отримання. Одним із ключових векторів сучасного розвитку українського доказового права під впливом практики КСУ є вимога: держава не може використовувати докази, що є результатом власних порушень, навіть якщо такі фактичні дані мають істотне значення для кримінального переслідування.

4. *Внутрішнє переконання судді та юридична визначеність як механізм оцінки доказів.* У Рішенні від 11.06.2020 № 7-р/2020 Конституційний Суд України сформулював один із ключових методологічних орієнтирів сучасного доказового права: відсутність юридичної визначеності у кримінальному праві унеможливорює як незалежність судової влади, так і повноцінну, неупереджену оцінку доказів [14]. Суд підкреслив, що кримінально-правова норма, яка допускає можливість кримінальної відповідальності судді за «неправосудне рішення», створює середовище постійної загрози та страху. У таких умовах суддя не здатен формувати внутрішнє переконання автономно, а отже – позбавлений можливості здійснювати об'єктивну, вільну від зовнішнього впливу оцінку доказів.

Внутрішнє переконання судді – це не суб'єктивна думка, а структурна частина правосуддя, яка має конституційний статус. Воно формується на підставі аналізу фактичних даних, логічних зв'язків, професійних знань та суддівської доброчесності, і не може виникати в умовах страху переслідування чи очікуваної реакції з боку державних органів. Лише за умов повної свободи від зовнішнього й внутрішнього тиску суд може здійснювати критичну, всебічну, незалежну та добросовісну оцінку доказів. Саме тому юридична визначеність у рішеннях КСУ постає не як елемент техніки законотворення, а як системна конституційна передумова здійснення суддею своїх повноважень із дотриманням верховенства права.

Таке розуміння має істотні наслідки для всієї системи доказування. Суд не оцінює докази «для слідства» чи «для прокуратури»; він оцінює їх відповідно до Конституції, яка вимагає дотримання принципів верховенства права, презумпції невинуватості, пропорційності, юридичної визначеності та поваги до людської гідності. Будь-який вплив на формування внутрішнього переконання судді – прямий чи опосередкований – робить доказову оцінку несправедливою і, як наслідок, неконституційною. У такому разі втрачає легітимність весь доказовий процес, незалежно від виду матеріалу чи доказової важливості відповідної інформації.

Доктрина доказової свободи судді (вільної оцінки доказів), що отримала системний розвиток у сучасній теорії доказів і відображена, зокрема, і у моїх авторських роботах [54, 59], та в узагальненні впливу практики ЄСПЛ на українське доказування [45¹] визначає внутрішнє переконання як форму інтелектуальної автономії судді. У світлі конституційної юрисдикції ця автономія набуває ще глибшого сенсу: внутрішнє переконання стає елементом конституційної ідентичності кримінального процесу. Суддя, позбавлений свободи формувати переконання, перестає бути суб'єктом правосуддя і перетворюється на елемент адміністративного механізму правоохоронної влади, що суперечить природі судової влади у демократичній державі.

Таким чином, Конституційний Суд переконливо демонструє, що оцінка доказів – це не технічна операція і не механічне співставлення фактів, а конституційно захищена діяльність, без якої неможливе справедливе правосуддя. Юридична визначеність забезпечує простір, у якому судді можуть діяти незалежно, здійснювати критичний аналіз, відсіювати дефектні та «токсичні» докази, формувати обґрунтовані рішення відповідно до внутрішнього переконання.

Без юридичної визначеності механізм оцінки доказів стає вразливим до зовнішніх впливів, а кримінальний процес утрачає свою ключову характеристику – здатність забезпечувати справедливість. Саме тому КСУ наголошує: незалежність суду та чіткість правових норм є структурними детермінантами легітимності доказування.

5. *Вплив рішень КСУ на належність і достовірність доказів.* У практиці Конституційного Суду України простежується системне переосмислення категорій належності та достовірності

доказів, що істотно трансформує традиційну, нормативно задексовану модель доказування. Суд формує якісно новий, значно вищий стандарт належності, який ґрунтується не лише на формальних вимогах до способу та джерела отримання фактичних даних, а передусім на їхній конституційній сумісності з правами людини, принципом верховенства права та вимогами добросовісності держави в кримінальному процесі.

У цій доктрині належність доказу визначається не лише тим, чи стосується він обставин кримінального правопорушення, а й тим, чи був він здобутий законним суб'єктом, у належний час, належним способом та в умовах поваги до конституційних гарантій особи. Порушення будь-якого з цих елементів робить доказ не лише процесуально дефектним, але й конституційно непридатним для подальшого використання.

Це означає, що докази, здобуті: а) без судового контролю; б) із втручанням у приватність без дотримання критеріїв законності й пропорційності; в) за умов порушення права на правову допомогу; г) у період незаконного чи непропорційного тримання під вартою; д) під впливом психологічного чи інституційного тиску, *не можуть вважатися належними*. Вони виходять за межі конституційних рамок доказового процесу, оскільки спосіб їх отримання суперечить матеріальній природі кримінального процесу як механізму захисту прав і свобод людини.

У цьому ж контексті категорія достовірності доказів отримує якісно новий – конституційний – вимір. Достовірність більше не зводиться до епістемічних характеристик фактичних даних чи їхньої логічної несуперечності. Вона нерозривно пов'язана з умовами та способом їх отримання.

Доказ, сформований у ситуації психологічного тиску, нерівності процесуальних можливостей, обмеження доступу до захисника або в умовах неконституційного позбавлення свободи, не може бути достовірним у правовому розумінні, навіть якщо формально відповідає вимогам КПК.

Конституційний вимір достовірності передбачає, що: а) порушення людської гідності; б) фактичний чи психологічний примус; в) несумісність умов отримання фактичних даних із принципом добросовісності; г) невідворотно спотворюють факт і руйнують механізм пізнання істини, на який покладається кримінальне правосуддя.

Узагальнюючи підходи Конституційного Суду України, можна стверджувати, що сучасна українська доказова доктрина зазнає фундаментальної трансформації:

(1) Відбувається зміна акценту з процесуальної форми на конституційну добросовісність доказу: процесуальні норми є дієвими лише тоді, коли гарантують реалізацію прав людини.

(2) Доказ перестає бути нейтральною інформацією; він розуміється як правовий результат, сформований у конституційно правомірних умовах – у межах законності, пропорційності, мінімального втручання та судового контролю.

(3) Допустимість доказів розглядається як конституційна, а не кодексна категорія: КПК може деталізувати процедури, але не може легітимізувати фактичні дані, здобуті всупереч Конституції.

(4) Недопустимість доказів охоплює значно ширший спектр порушень, ніж це випливає з тексту КПК: первинність конституційного порушення автоматично створює дефект походження доказу, незалежно від його фактичної користі.

(5) Юридична визначеність та незалежність суду стають не лише структурними гарантіями правосуддя, а й критеріями оцінки якості доказу: лише суд, який діє у середовищі нормативної ясності та інституційної свободи, здатен забезпечити реальну змагальність та відсіяти дефектні докази.

У цій парадигмі Конституційний Суд формує конституційно орієнтовану систему доказування, у якій гарантії прав людини становлять не декларативне тло, а матеріальний зміст доказового процесу.

Доказ, який не пройшов тест конституційної чистоти, не може бути використаний у кримінальному провадженні, адже він руйнує саму мету правосуддя – забезпечення справедливості, поваги до гідності та реалізації верховенства права.

Роль Верховного Суду у впровадженні конституційних стандартів доказування. Конституційні стандарти доказування, сформульовані в правових позиціях Конституційного Суду України, отримали свій практичний розвиток у юрисдикції Верховного Суду – насамперед у діяльності Касаційного кримінального суду. Саме Верховний Суд став тим органом, який трансформує конституційні принципи у конкретні процесуальні рішення, формуючи національну доктрину недопустимих доказів, «токсичних доказів», «плодів отруєного дерева», а також доктрину процесуальної добросовісності доказування.

Після 2017 року, а особливо в період 2018–2025 років, Касаційний кримінальний суд послідовно інтегрує правові позиції КСУ у свою практику, перетворюючи їх на основні орієнтири для оцінки доказів, визначення наслідків порушення прав людини та формування критеріїв допустимості доказів у конкретних кримінальних провадженнях. У своїх постановках Верховний Суд виходить із загального принципу: доказ, отриманий у спосіб, який суперечить Конституції України, є недопустимим незалежно від «ступеня тяжкості» процесуального порушення. Цей підхід безпосередньо спирається на рішення КСУ щодо втручання у приватне життя [17], права на правову допомогу [4], доступу до матеріалів кримінального провадження [40], заборони автоматизму тримання під вартою [12] та неприпустимості нівелювання судового контролю в умовах воєнного стану [16].

1. Формування Верховним Судом доктрини недопустимих та «токсичних» доказів. У сучасній практиці Касаційного кримінального суду чітко простежується тенденція до утвердження розширеної доктрини недопустимості доказів, яка безпосередньо продовжує та поглиблює конституційні підходи, сформульовані Конституційним Судом України. Верховний Суд розглядає недопустимість не як суто технічний інструмент реагування на порушення процесуальної форми, а як засіб забезпечення конституційної справедливості, що визначає легітимність усього доказового процесу.

1.1. Недопустимість доказів, здобутих у результаті порушення прав людини. У постановках Касаційного кримінального суду послідовно наголошується, що докази, отримані з порушенням конституційних прав людини, є дефектними незалежно від їхньої доказової ваги. Порушення прав на приватність, свободу, правову допомогу, справедливий суд або юридичну визначеність зумовлює появу доказів, які *не можуть вважатися належними й допустимими*, оскільки спосіб їхнього отримання суперечить фундаментальним засадам кримінального процесу.

У практиці Верховного Суду простежується стала логіка, згідно з якою: 1) матеріали негласних слідчих (розшукових) дій визнаються недопустимими, якщо порушено вимоги законності, необхідності, пропорційності або відсутній реальний судовий контроль; 2) показання особи відкидаються, коли встановлено, що її фактично утримували без належних процесуальних гарантій або обмежували доступ до адвоката; 3) протоколи слідчих дій визнаються недопустимими, якщо захисника не було допущено у ситуації, коли його участь була обов'язковою; 4) документи чи електронні докази виключаються, якщо їх здобуто з втручанням у приватність без дотримання стандартів пропорційності та вимог до «якості закону».

Такі підходи концептуально відповідають орієнтирам, сформульованим Конституційним Судом України у рішеннях щодо права на правову допомогу [4], доступу до матеріалів провадження [7], законності та пропорційності обмеження свободи [12; 16]. У цих рішеннях наголошено, що доказ, який виник у середовищі порушення фундаментальних прав, є антиконституційним – незалежно від його змісту та значення для обґрунтування обвинувачення.

1.2. Доктрина «токсичних доказів» у практиці Верховного Суду. Касаційний кримінальний суд послідовно розвиває доктрину «токсичних доказів», відповідно до якої порушення конституційних прав людини на ранніх стадіях провадження «заражає» увесь подальший доказовий масив. Цей підхід є прямим продовженням конституційної доктрини, сформованої у справах щодо незаконного тримання під вартою [12; 16], втручання у приватність [8; 17], а також у справах, де порушено право на правову допомогу чи доступ до матеріалів [4; 7].

В оглядах своєї практики Касаційний кримінальний суд формулює принципову тезу: «порушення конституційних гарантій при отриманні доказів ставить під сумнів не тільки конкретний доказ, але й усю доказову конструкцію кримінального провадження». Верховний Суд підкреслює, що недобросовісні або свавільні дії органів досудового розслідування створюють системний дефект доказування: жодне подальше «дооформлення» чи формальне виправлення процесуальних порушень не може відновити легітимність доказового масиву, сформованого у неконституційний спосіб.

Такий підхід повністю відповідає епістемології доказів, сформованій у практиці ЄСПЛ. У справі *Yukov v. Russia* Суд зазначив, що використання провокативних оперативних заходів «заражає» весь доказовий масив, оскільки первинний дефект впливає на достовірність та об'єктивність похідних доказів [27]. У справі *Jalloh v. Germany* наголошено, що докази, здобуті внаслідок негуманного поводження або приниження гідності, є несумісними зі справедливим судом, незалежно від їхньої значущості для встановлення істини [23]. У справі *Gäfgen v. Germany* ЄСПЛ

підтвердив, що використання доказів, отриманих унаслідок катувань або жорстокого поводження, підриває саму легітимність правосуддя [29].

У такий спосіб Верховний Суд інтегрує конституційні стандарти, вироблені Конституційним Судом України, та міжнародні стандарти ЄСПЛ у власну доказову доктрину, утверджуючи модель, у якій допустимість доказу визначається не лише приписами кримінального процесуального законодавства, а насамперед відповідністю фундаментальним конституційним гарантіям і стандартам справедливого суду.

1. *Концептуальна логіка допустимості доказів Верховного Суду.* На основі зазначених рішень формується чіткий конституційно-кримінальний принцип, який визначає зміст сучасної української доктрини допустимості доказів: (1) порушення конституційних прав створює дефект походження доказу; (2) дефект походження поширюється на похідні докази незалежно від того, чи були наступні дії формально законними; (3) недопустимість доказів виконує функцію інструменту захисту прав людини та запобігання державному свавіллю, а не лише санкції за порушення процесуальної форми; (4) доказове право має ґрунтуватися не на прагматичній оцінці доказової сили, а на перевірці конституційної доброчесності способу отримання фактичних даних.

У такий спосіб Верховний Суд інтегрує правові позиції Конституційного Суду у власну доктрину доказування, утверджуючи модель, у якій допустимість доказу визначається не лише кодексами приписами, а насамперед відповідністю фундаментальним конституційним гарантіям [4; 5; 7; 12; 16].

2. *«Плоди отруєного дерева»: українська версія доктрини у практиці Верховного Суду.* Попри те, що термін *fruit of the poisonous tree* не закріплений у національному законодавстві, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду фактично імплементував його зміст у власну доказову доктрину. Верховний Суд поступово сформував три складові «отруєності» доказу, які визначають національну модель похідної недопустимості та є глибоко інтегрованими в українську конституційну й процесуальну традицію.

(1) *Отруєність джерела* – виникає тоді, коли доказ здобуто у спосіб, що порушує фундаментальні права людини: право на приватність, свободу, правову допомогу, захист від примусу або втручання в особисту автономію. Такий тип дефекту кореспондує з підходом ЄСПЛ у справі *Jalloh v. Germany*, де Суд визнав, що докази, здобуті внаслідок негуманного поводження або примусу, не можуть бути використані у справедливому судовому розгляді [23]. Українська доктрина відтворює цю логіку, підкреслюючи, що порушення прав людини в момент отримання доказу нівелює його правомірність незалежно від фактичної ваги.

(2) *Отруєність процедури* – має місце тоді, коли порушено процесуальні гарантії, що забезпечують змагальність, рівність сторін і реальну можливість захисту впливати на зміст доказового матеріалу. Йдеться, зокрема, про недопуск адвоката, обмеження доступу до матеріалів, позбавлення права ініціювати слідчі дії чи перевіряти законність втручання. У таких випадках доказ стає неспроможним не лише через дефект джерела, а й через відсутність належного процесуального середовища для його формування.

(3) *Похідна отруєність* – дефект, який поширюється на інші докази, що виникли внаслідок первинно незаконного або антиконституційного втручання. Верховний Суд послідовно застосовує цей підхід, визнаючи, що похідні докази втрачають допустимість автоматично, незалежно від того, чи були подальші дії формально законними. Це виявляється, зокрема, у ситуаціях, коли: а) протокол допиту визнається недопустимим через те, що його проведено після незаконного затримання; б) висновок експерта визнається недопустимим, якщо його призначення ґрунтувалося на незаконно здобутих матеріалах НСРД; в) весь ланцюг доказів виключається, якщо він побудований на основі недобросовісних або незаконних оперативних даних.

Такий підхід Верховного Суду є логічним продовженням конституційної доктрини, закладеної Конституційним Судом України у рішеннях № 19-рп/2011, № 3-рп/2003, № 7-рп/2019 [3; 5; 12]. У цих рішеннях наголошено, що процесуальні порушення, які створюють дефект походження доказу, спотворюють легітимність усього кримінального провадження. Сформульований імператив є однозначним: доказ, здобутий у неконституційний спосіб, не може бути основою для подальших процесуальних рішень, оскільки порушує саму структуру справедливого судочинства.

Українська версія доктрини «плодів отруєного дерева» таким чином ґрунтується не на спрощеній формулі «незаконність = недопустимість», як у класичному американському варіанті, а на глибинній конституційній оцінці порушення. Кожне істотне втручання у фундаментальні права

людини змінює природу доказового процесу, позбавляючи його добросовісності, пропорційності та правової чистоти. В українській доктрині недопустимість доказів – це насамперед наслідок порушення конституційних гарантій, а не лише процесуальна санкція.

Така модель є змістовно складнішою й концептуально багатшою, ніж американський аналог, оскільки базується на матеріальних правах людини та концепті верховенства права. Вона виходить з того, що держава не може використовувати докази, отримані внаслідок власних порушень; кримінальний процес не здатен «виправити» початковий дефект шляхом технічного дооформлення, а суд не може ухвалювати рішення, спираючись на антиконституційний матеріал. У цьому полягає доктринальна сила українського підходу: він не дозволяє перетворити кримінальний процес на механізм легітимації незаконних втручань, а натомість утворює його як інституцію, покликану служити правам людини та публічній справедливості.

3. *Верховний Суд як транслятор конституційних стандартів у практику кримінального процесуального доказування.* У сучасній українській правозастосовній системі Верховний Суд відіграє ключову роль у трансформації доказового права відповідно до конституційних орієнтирів, сформованих Конституційним Судом України. Його практика демонструє усталену тенденцію до того, що кримінальний процес дедалі менше функціонує як система автономних процесуальних правил і дедалі більше – як система, безпосередньо підпорядкована вимогам Конституції: гарантіям свободи, приватності, правової визначеності та ефективного судового захисту. Верховний Суд фактично виступає інституційним «ретранслятором» конституційних стандартів, адаптуючи їх до конкретних доказових ситуацій та забезпечуючи їх практичну дієвість.

Верховний Суд послідовно вводить у судову практику такі конституційні положення:

(1) У постановах 2020–2024 років Верховний Суд послідовно підкреслює, що судовий контроль є не лише формальною умовою правомірності слідчих дій, а засадничою гарантією якості доказів. Саме судовий контроль окреслює межі допустимого втручання в права людини, і від його реальності та глибини залежить легітимність усього доказового масиву. Такий підхід безпосередньо спирається на рішення Конституційного Суду України, у якому судовий контроль визнано структурним елементом конституційної гарантії справедливого суду [46].

(2) У практиці Касаційного кримінального суду за 2021–2025 роки забезпечення права на захист розглядається як необхідна умова допустимості доказів. Верховний Суд неодноразово наголошує: доказ, здобутий без реальної можливості особи скористатися правовою допомогою, набуває ознак недопустимості, навіть якщо формально відповідає вимогам КПК. Такий підхід інтегрує конституційні позиції щодо універсального характеру права на правову допомогу й переводить це право у площину доказових критеріїв [4].

(3) Верховний Суд закріпив у своїй практиці правило, відповідно до якого порушення права на приватність автоматично ставить під сумнів допустимість доказів, отриманих унаслідок такого втручання. Це положення повністю відповідає рішенням Конституційного Суду України, де підкреслено, що будь-яке втручання у приватне життя повинно відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності та перебувати під реальним судовим контролем [8; 17].

(4) Одним із найбільш послідовних напрямів діяльності Верховного Суду є імплементація конституційної доктрини про те, що незаконне тримання під вартою «заражає» процес доказування. У своїх постановах Верховний Суд прямо зазначає: тримання під вартою поза межами судового контролю або за відсутності доведених ризиків, передбачених законом, порушує ст. 29 Конституції України й робить недопустимими докази, отримані за цей період. Це повністю корелює з рішеннями Конституційного Суду України, у яких визначено, що незаконне позбавлення свободи становить фундаментальний дефект, що впливає на правомірність усієї доказової діяльності держави [12; 16].

(5) Верховний Суд розглядає інститут апеляції як механізм виправлення процесуальних порушень, здатних вплинути на допустимість доказів. Суд підкреслює, що ефективність апеляційного перегляду є гарантією від процесуальних дефектів, які можуть порушити баланс сторін і трансформувати доказовий процес у несправедливий. Такий підхід також спирається на правові позиції Конституційного Суду України щодо апеляційного перегляду як структурного елементу права на доступ до правосуддя [13].

У низці оглядів практики за 2018–2025 роки Касаційний кримінальний суд прямо наголошує, що суди загальної юрисдикції зобов'язані тлумачити норми КПК України в контексті конституційних гарантій, а не ізольовано від них. Конституція та практика Конституційного Суду роз-

глядаються не як «зовнішні» орієнтири для кримінального процесу, а як первинні джерела, що визначають зміст і межі доказової діяльності держави.

У своїй сукупності ці підходи формують в Україні нову модель доказування, у якій Верховний Суд виступає центральною інституцією трансляції конституційних стандартів у сферу кримінальної юстиції. Він забезпечує, щоб доказування здійснювалося не за логікою процесуального формалізму, а за логікою верховенства права, людської гідності та процесуальної доброчесності державної діяльності.

4. *Інтеграція Конституційного Суду України та Верховного Суду у доктрині сучасного кримінального процесуального доказування.* В авторських наукових працях, присвячених проблематиці доказування, сформульовано засадничі положення, які задали нову методологію розуміння доказового процесу у кримінальному провадженні [11; 14; 20; 27]. У цих роботах послідовно наголошувалося, що: 1) доказування – це не сукупність процедурних прийомів, а система гарантій, покликана обмежувати державну владу та захищати особу від свавілля; 2) допустимість доказів є властивістю, похідною від дотримання конституційних прав, а тому не може визначатися виключно текстом кримінального процесуального закону; 3) оцінка доказів є інтелектуальною діяльністю, невідривною від поваги до прав людини, людської гідності та принципу верховенства права; 4) порушення процедури отримання доказів є насамперед порушенням конституційного статусу особи, яке трансформує доказ на антиконституційний матеріал.

Верховний Суд, формуючи власну доказову юриспруденцію, фактично підтверджує ці положення й розвиває їх у прикладному вимірі. У своїх рішеннях Суд дедалі частіше виходить із того, що: 1) доказування – це діяльність конституційно-правового характеру, у якій процесуальні норми мають значення лише в контексті конституційних гарантій; 2) недопустимість доказів є механізмом захисту не процесуальних формальностей, а матеріальної справедливості, що передбачає добросовісність держави та непорушність прав людини; 3) суд виступає центральною інституцією забезпечення доказової доброчесності, оскільки саме судовий контроль визначає гранично допустимі межі державного втручання та встановлює нормативні рамки формування доказового масиву [62; 66; 31–39].

Таким чином, Верховний Суд трансформує правові позиції Конституційного Суду України у конкретні процесуальні стандарти кримінального провадження, забезпечуючи їх практичне «вкорінення» у національну правозастосовну систему. Це робить Верховний Суд не лише інтерпретатором положень КПК, а й інтерпретатором *конституційного змісту доказування*, що надає його юриспруденції фундаментального, системоутворюючого значення.

В Україні формується унікальна модель інтеграції конституційних стандартів у доказове право, яка функціонує за принципом: *КСУ → ВС → КПК → доктрина*. На першому рівні Конституційний Суд встановлює змістові межі допустимих втручань у права людини та визначає конституційні критерії доказової діяльності [1–20]. На другому рівні Верховний Суд транслює ці конституційні орієнтири у судову практику, адаптуючи їх до конкретних процесуальних ситуацій і тим самим надаючи їм обов'язкової для правозастосування сили [31–39]. На третьому рівні норми КПК поступово пристосовуються до сформованих стандартів, а на четвертому – доктрина систематизує й розвиває їх у цілісну теорію кримінального процесуального доказування.

У такій інтегрованій моделі кримінальний процес перестає бути формальною процедурою, що функціонує за логікою нормативного позитивізму; він наближається до європейських стандартів доказової справедливості, в центрі яких перебувають людська гідність, права людини та верховенство права. Формування цієї моделі означає якісне переосмислення доказового процесу як інструменту конституційної демократії, покликаного забезпечувати баланс між інтересами правосуддя та правами особи і здійснювати кримінальну юстицію *в межах і відповідно до Конституції України*.

Авторська «конституційна модель кримінального процесуального доказування». Формування в Україні цілісної «конституційної моделі кримінального процесуального доказування» є наслідком поступового, однак глибинного нормативного зрушення в межах національної правової системи. Цей процес уже давно не обмежується формальною регламентацією, закріпленою у Кримінальному процесуальному кодексі України, і дедалі більшою мірою спирається на конституційно-правові орієнтири, сформульовані в рішеннях Конституційного Суду України, конкретизовані та розвинені у практиці Верховного Суду, а також підтверджені європейськими стандартами доказової справедливості [1–20; 21–30; 31–39]. Унаслідок цього формується

доктринальна конструкція, що концептуалізується як «конституційна модель кримінального процесуального доказування» – модель, яка визначає не лише техніку доказування, а й його природу, межі та зміст.

Ця модель *не протиставляється* Кримінальному процесуальному кодексу, а функціонує на вищому нормативному рівні, коригуючи, уточнюючи й переосмислюючи його положення крізь призму конституційних гарантій і принципів. Її методологічний зміст ґрунтується на аналізі рішень Конституційного Суду України, сучасної судової практики, національної та європейської доктрини, а також положень, сформульованих у працях автора, присвячених доказуванню та допустимості доказів [50; 53; 59; 66].

У межах цієї моделі стає можливим надати системну відповідь на ключові питання, що формують архітектуру доказового права: (1) що може бути доказом; (2) яким має бути спосіб його отримання; (3) у який момент, за яких обставин і якими суб'єктами доказ може формуватися; (4) яким чином суд, здійснюючи оцінку доказів, повинен забезпечувати дотримання конституційних прав; (5) чому доказ, формально отриманий відповідно до вимог КПК, може бути визнаний неконституційним і, відповідно, недопустимим.

Конституційна модель виходить із того, що *права людини* – приватність, свобода, гідність, право на правову допомогу, рівність сторін, доступ до правосуддя та ефективний судовий контроль – задають рамки й допустимі межі доказової діяльності держави. Процесуальні норми набувають регулятивної сили тією мірою, якою вони слугують забезпеченню та охороні цих прав; у разі колізії пріоритет належить Конституції України. Звідси випливає основоположна теза: доказування в Україні постає не лише як процесуальна діяльність, а як інституційно оформлений спосіб здійснення конституційного контролю над державою. Доказ, здобутий ціною порушення конституційних гарантій, *не є доказом* у правовому та конституційному сенсі незалежно від того, чи відповідає він формальним вимогам КПК. Суд, оцінюючи докази, виступає не лише інтелектуальним арбітром, а інституційним гарантом того, що доказова діяльність держави не перетвориться на інструмент примусу або процесуальної нерівності сторін.

Таким чином, «конституційна модель доказування» є не черговою стадією еволюції доказового права, а його якісною трансформацією: доказування розглядається як механізм забезпечення справедливості, юридичної визначеності та добросовісності держави щодо особи. Легітимність сучасного кримінального процесу залежить не стільки від формального дотримання приписів, скільки від конституційної «чистоти» кожного доказового кроку, здійсненого в межах поваги до прав людини та верховенства права.

1. Верховенство права як вихідний нормативно-методологічний центр авторської «конституційної моделі кримінального процесуального доказування». У структурі конституційної моделі кримінального процесуального доказування принцип верховенства права посідає ключове, методологічно домінантне місце. Він функціонує не лише як загальна правова ідея, а як нормативний центр, від якого залежать зміст, межі та допустимі форми доказової діяльності держави. Конституційний Суд України сформував багатовимірне розуміння верховенства права, яке охоплює такі системні компоненти:

(1) У рішенні № 19-рп/2011 наголошено, що верховенство права невідривне від вимоги справедливості. Доказування, яке здійснюється без забезпечення доступу до правосуддя або в умовах нерівності сторін, не відповідає стандартам справедливого суду і, як наслідок, порушує зміст верховенства права [5].

(2) У рішенні № 7-р/2020 Суд сформулював принцип юридичної визначеності як складову верховенства права. Невизначеність кримінально-правових норм, яка допускає довільне тлумачення та створює простір для тиску на суд, унеможливує здійснення незалежної оцінки доказів [14].

(3) У рішенні № 17-рп/2010 наголошено на забороні свавілля як обов'язковій умові правомірності будь-якого втручання у сферу приватності, автономії та гідності особи [17]. Якщо доказ здобуто свавільно – без належної підстави, всупереч закону чи етичним межах поведінки держави, – такий доказ є антиконституційним незалежно від фактичного змісту.

(4) У рішенні № 2-рп/2012 закріплено вимогу пропорційності втручання: будь-яка доказова дія має відповідати легітимній меті, бути необхідною саме в конкретній ситуації та не перевищувати меж, достатніх для досягнення цієї мети [8].

(5) У рішеннях № 7-р/2019 та № 8-р(II)/2024 Суд підкреслив, що ефективний судовий контроль є системоутворювальною умовою доказової діяльності [12; 16].

Усі ці елементи формують архітектуру верховенства права у доказуванні: воно визначає, у яких межах і в який спосіб держава може застосовувати примус, збирати докази та реалізовувати функцію кримінального переслідування. Суддя, оцінюючи докази, застосовує не лише норми КПК, а насамперед стандарти верховенства права як критерій правомірності та належності доказових дій. Відтак суд має не лише право, а й обов'язок **відкидати** докази, отримані в умовах порушення верховенства права, навіть якщо вони формально відповідають вимогам КПК.

2. *Процесуальна доброчесність як сутність доказового процесу.* У конституційній моделі кримінального процесуального доказування процесуальна доброчесність постає як фундаментальна умова легітимності всього процесу отримання, перевірки та оцінки доказів. Конституційний зміст доказування полягає не у технічному збиранні фактичних даних, а у дотриманні морально-правових засад, що формують змістовний каркас справедливого правосуддя.

Ключові компоненти процесуальної доброчесності – добросовісність, справедливість, пропорційність, законність, рівність сторін та недопущення зловживань – утворюють систему взаємопов'язаних критеріїв, які в сукупності визначають якість та допустимість доказового матеріалу:

- (1) *Добросовісність* виключає маніпуляцію, примус або прихований вплив як джерело доказу.
- (2) *Справедливість* вимагає реального, а не декларативного балансу процесуальних можливостей сторін.
- (3) *Пропорційність* передбачає мінімально необхідне втручання у права людини.
- (4) *Законність* означає відповідність дій не лише КПК, а й Конституції як акта найвищої юридичної сили.
- (5) *Рівність сторін* гарантує, що захист має реальну можливість впливати на хід доказування так само, як і сторона обвинувачення.
- (6) *Недопущення зловживань* виключає використання процесуальних інструментів для обходу конституційних гарантій або створення штучної переваги однієї зі сторін.

Такий підхід узгоджується з науковими засадами, у яких доказування розуміється як процес, що поєднує юридичний, етичний та філософський виміри правосуддя [50; 53; 59; 66]. Європейський підхід до процесуальної цілісності доказів (*integrity of evidence*) також виходить із того, що якість доказу визначається не лише його змістом, а й «чистотою походження»: доказ, здобутий у порушення прав людини, втрачає свою правову цінність незалежно від рівня інформативності [21–30]. У такій парадигмі процесуальна доброчесність виступає критерієм легітимності доказу і є обов'язковою конституційною передумовою його допустимості.

3. *«Процесуальна токсичність» як конституційна категорія.* Значущим здобутком сучасної української доктрини доказування є формування категорії «процесуальної токсичності» – концепції, яка бере свій початок у наукових розробках автора та отримала нормативне відображення в рішеннях Конституційного Суду України. Вона пояснює недопустимість не лише як наслідок формального дефекту, а як результат системного порушення конституційних прав на ранніх етапах кримінального провадження.

У рішеннях Конституційного Суду України простежуються ключові форми прояву процесуальної токсичності:

- (1) *Незаконне втручання у приватність* «заражає» докази, позбавляючи їх легітимності (рішення № 17-рп/2010; № 2-рп/2012) [8; 17].
- (2) *Незаконне або автоматичне тримання під вартою* підриває достовірність доказів (рішення № 7-рп/2019; № 8-р(П)/2024) [12; 16].
- (3) *Недопуск адвоката* руйнує змагальність і позбавляє суд можливості формувати об'єктивну доказову картину (рішення № 23-рп/2009) [4].
- (4) *Відсутність доступу до матеріалів* порушує симетрію доказів (рішення № 1-рп/2012) [7].
- (5) *Тиск на суд* – адміністративний, політичний або кримінально-правовий – спотворює механізм оцінки доказів (рішення № 7-р/2020) [14].

Сукупність цих елементів дозволяє сформулювати основоположний принцип: будь-яке істотне порушення прав людини на ранніх стадіях кримінального процесу робить увесь доказовий масив таким, що не відповідає конституційним критеріям справедливого суду. Категорія «процесуальної токсичності» в українському контексті є не механічною трансплантацією американської доктрини «плодів отруєного дерева» (*fruit of the poisonous tree*), а її переосмисленням у конституційному ключі: токсичність доказів ґрунтується не на спрощеній формулі «незаконність

= недопустимість», а на матеріальній оцінці порушення як такого, що підриває цінність доказу та нівелює гарантійну функцію кримінального процесу.

4. *Право на свободу, приватність і захист як структурні детермінанти кримінального процесуального доказування.* У сучасній конституційній моделі кримінального процесу право на свободу, приватність і захист становить внутрішню конструктивну основу доказування: доказова діяльність держави може бути легітимною лише тією мірою, якою вона інтегрована у простір прав особи.

У рішенні щодо неконституційності статті 375 КК України Суд підкреслив, що діяльність держави у сфері кримінальної юстиції пов'язана принципом верховенства права, який унеможливорює примус, що не відповідає критеріям правової визначеності та передбачуваності [14]. У рішенні у справі про ознайомлення з матеріалами кримінальної справи Суд наголосив, що право на захист, зокрема право знати матеріали обвинувачення, є фундаментальною умовою змагальності та рівності сторін [7]. У блоці рішень щодо запобіжних заходів Суд визначив, що втручання у свободу є винятковим і може бути виправдане лише конкретними доведеними ризиками; модель автоматизму, за якої позбавлення свободи ґрунтується лише на кваліфікації злочину, є неприйнятною [12]. Конституційний Суд також підкреслив, що судовий контроль є внутрішнім елементом доказування, без якого будь-які слідчі дії стають потенційно свавільними [5; 13], а право на правову допомогу має універсальний характер у будь-яких контактах особи з державою [4]. Окремо Суд однозначно зазначив, що навіть війна не може легітимізувати відступ від судового контролю та індивідуальної оцінки ризиків; автоматичне продовження тримання під вартою без участі суду порушує саму сутність права на свободу, права на захист та права на справедливий суд [16].

Системно ці позиції узгоджуються з практикою ЄСПЛ у справах *Saunders v. the United Kingdom*, *Jalloh v. Germany*, *Kharchenko v. Ukraine*, *Gäfgen v. Germany*, де Суд підкреслює абсолютність заборони примусу до самообвинувачення, неприпустимість свавільних затримань та недопустимість збирання доказів шляхом втручання у приватність без ефективних гарантій судового контролю й рівності сторін [22–23; 28–29]. Отже, порушення цих гарантій не лише дискредитує окремі докази, а й руйнує довіру до всього доказового процесу як складової справедливого суду.

Узагальнюючи викладене, авторська *«конституційна модель кримінального процесуального доказування»* може бути представлена як система засадничих орієнтирів, що визначають критерії конституційно допустимого доказування в Україні:

(1) *Матеріальний, а не формальний підхід до законності.* Законність набуває матеріального змісту: оцінюється не лише дотримання процесуальної форми, а й відповідність дій принципам Конституції; «технічно коректна» дія не є правомірною, якщо досягнута ціною порушення фундаментальних гарантій.

(2) *Пріоритет конституційної справедливості над процедурною «коректністю».* Процесуальна форма розглядається як інструмент захисту прав; без справедливості вона перетворюється на видимість правомірності.

(3) *Подвійний стандарт допустимості доказів: процесуальний (КПК) + конституційний (КСУ).* Доказ є допустимим лише за умови одночасної відповідності вимогам процесуальної форми та конституційним критеріям захисту прав людини.

(4) *Інкорпорація прав людини в структуру доказування.* Права людини визначають межі втручання, методи одержання інформації, межі примусу, зміст права на захист, стандарт доступу до матеріалів та параметри оцінки доказів; саме це відповідає європейській ідеї процесуальної справедливості (*procedural fairness*).

(5) *Персональна відповідальність суду як гаранта справедливості.* Суд здійснює конституційно орієнтовану фільтрацію доказів, забезпечує баланс сторін і унеможливорює перетворення доказування на технологію примусу.

(6) *Стійка інтеграція європейських підходів.* Європейські стандарти виступають органічним елементом національної моделі доказування, закріплюючи вимоги «якості закону», недопустимість примусу, ефективність судового контролю, рівність сторін та процесуальну цілісність доказів (*integrity of evidence*).

У результаті верховенство права перестає бути декларацією і перетворюється на щоденну процесуальну практику, а українське доказування – на конституційно й європейськи сумісну модель легітимного кримінального судочинства.

Висновки. У статті обґрунтовано, що сучасний український кримінальний процес перебуває у стані глибинної трансформації від формально-кодексної до конституційно орієнтованої моделі доказування. Правові позиції Конституційного Суду України щодо презумпції невинуватості, права на свободу, приватність, правову допомогу, доступ до правосуддя та судового контролю сформували нову парадигму, в якій саме конституційні гарантії, а не лише приписи КПК, визначають зміст, межі й допустимі засоби доказової діяльності держави.

Показано, що базові категорії доказового права – доказ, допустимість, належність, достовірність, внутрішнє переконання судді – набувають матеріально-конституційного виміру: доказ визнається правовою реальністю лише за умови його «конституційно чистого» походження; допустимість постає як подвійний стандарт – процесуальний (КПК) і конституційний (критерії прав людини та верховенства права); недопустимий доказ трактується як антиконституційний артефакт, що руйнує справедливість процесу; внутрішнє переконання судді концептуалізується як конституційна гарантія, через яку верховенство права, пропорційність, рівність сторін і судовий контроль перетворюються на практичний критерій оцінки доказів, а не на декларацію.

Запропоновано і розкрито концепт «конституційної токсичності доказів», який відображає системний характер порушень прав людини на ранніх стадіях провадження та їхній кумулятивний вплив на весь доказовий масив, включно з похідними доказами. Доведено, що порушення права на свободу, приватність, захист і доступ до матеріалів, а також будь-які форми тиску на суд або підміни судової оцінки «інституційною версією» держави формують дефект походження доказу, який унеможливує його використання у справедливому суді незалежно від формальної «коректності» процесуальної форми.

Розкрито роль Верховного Суду як інституційного «транслятора» конституційних стандартів у сферу кримінального процесуального доказування. Практика Касаційного кримінального суду демонструє тенденцію до посилення конституційного тесту допустимості, розвитку доктрини похідної недопустимості та відсікання «токсичних» доказів, а також до підвищення вимог щодо судового контролю, пропорційності втручання, гарантій захисту й змагальності як умов доказової справедливості.

Сформульовано оновлену авторську «конституційну модель кримінального процесуального доказування» як інтегральну нормативно-ціннісну конструкцію, в центрі якої – конституційна пріоритетність прав людини над інтересами переслідування; процесуальна доброчесність як внутрішній імператив доказування; заборона токсичних доказів як вимога епістемологічної чистоти; судовий контроль як ядерний елемент доказової системи; пропорційність і необхідність як критерії допустимого втручання; інституційна незалежність суду як передумова достовірності та свободи внутрішнього переконання; активна роль захисника та симетрія доступу до матеріалів як умови реальної змагальності; стійка інтеграція європейських стандартів справедливого суду. У цій моделі КПК розглядається не як самодостатнє джерело легітимності доказування, а як інструмент реалізації конституційних орієнтирів і конвенційних гарантій.

Зроблено висновок, що легітимність кримінального процесу в Україні залежить не стільки від формального дотримання процесуальних інструкцій, скільки від конституційної якості кожного доказового кроку – його доброчесності, пропорційності, контрольованості судом та сумісності з гідністю, свободою і приватністю особи.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з: (1) деталізацією критеріїв конституційної допустимості цифрових та електронних доказів (включно з автентичністю, простежуваністю і процесуальною доброчесністю їх походження); (2) адаптацією доктрини процесуальної токсичності до умов воєнного стану без зниження «жорсткого конституційного ядра» прав на свободу, судовий захист і захист; (3) поглибленим аналізом впливу правових позицій Верховного Суду на конституювання подвійного стандарту допустимості й механізмів похідної недопустимості; (4) розробкою практичних механізмів імплементації рішень КСУ та стандартів ЄСПЛ у повсякденну діяльність судів першої й апеляційної інстанцій; (5) виробленням методології кількісної та якісної оцінки впливу порушень прав людини на надійність доказового масиву та можливості подальшої кодифікації конституційних стандартів у КПК без втрати їх змістовної гнучкості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996 № 9 «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя». Про безпосередню дію Конституції, пріори-

- тет конституційних норм, обов'язок судів застосовувати Конституцію як акт прямої дії та забезпечувати конституційне тлумачення процесуальних норм. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96#Text>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 27.10.1999 № 9-рп/99 (справа про депутатську недоторканність). Про тлумачення ст. 80 Конституції України, визначення поняття «притягнення до кримінальної відповідальності» та меж судового контролю за процесуальними обмеженнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v009p710-99>.
 3. Рішення Конституційного Суду України від 30.01.2003 № 3-рп/2003 (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Про забезпечення судового контролю на досудовій стадії, право на оскарження рішень органів досудового розслідування та значення судового контролю для справедливого доказування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-03>.
 4. Рішення Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009 (справа про право на правову допомогу). Про тлумачення ст. 59 Конституції України, право свідка та будь-якої особи на правничу допомогу та недопустимість обмеження доступу до адвоката під час процесуальних дій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v023p710-09>.
 5. Рішення Конституційного Суду України від 14.12.2011 № 19-рп/2011 (справа про оскарження бездіяльності щодо заяв про злочини). Про право особи оскаржувати бездіяльність органів досудового слідства, про обов'язок держави забезпечити реагування на заяви про злочини. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v019p710-11>.
 6. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2011 № 12-рп/2011 (справа про презумпцію невинуватості). Про тлумачення ст. 62 Конституції України, недопустимість припущень та обов'язок суду дотримуватись конституційних доказових стандартів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v012p710-11>.
 7. Рішення Конституційного Суду України від 18.01.2012 № 1-рп/2012 (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи). Про право на доступ до матеріалів, рівність сторін, змагальність та допустимі межі обмеження строків ознайомлення. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001p710-12>.
 8. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012 (справа про конфіденційну інформацію про особу). Про межі втручання у приватне життя, стандарти доступу до персональних даних, баланс доказової потреби і права на приватність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12>.
 9. Рішення Конституційного Суду України від 23.11.2017 № 1-р/2017 (щодо третього речення ч. 3 ст. 315 КПК України). Про обов'язок суду мотивувати рішення, заборону формального розгляду та роль суду у забезпеченні справедливості й оцінці доказів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v001p710-17>.
 10. Рішення Конституційного Суду України від 24.04.2018 № 3-р/2018 (щодо ч. 6 ст. 216 КПК України). Про юридичну визначеність, межі повноважень органів досудового розслідування та вимоги належної процедури. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-18>.
 11. Рішення Конституційного Суду України від 25.04.2019 № 4-р/2019 (щодо ч. 2 ст. 392 КПК України). Про право на апеляційний перегляд, судовий захист та перевірність доказів у контексті справедливого суду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v004p710-19>.
 12. Рішення Конституційного Суду України від 25.06.2019 № 7-р/2019 (щодо ч. 5 ст. 176 КПК України). Про критерії пропорційності тримання під вартою, мотивування рішень про обмеження свободи та верховенство права у запобіжних заходах. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-19>.
 13. Рішення Конституційного Суду України від 17.03.2020 № 5-р/2020 (щодо ч. 5 ст. 190, п. 1 ч. 1 та ч. 3 ст. 309 КПК України). Про апеляційний перегляд ухвал слідчих суддів, доступ до правосуддя та гарантії ефективного оскарження рішень, що впливають на доказування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-20>.
 14. Рішення Конституційного Суду України від 11.06.2020 № 7-р/2020 (щодо ст. 375 КК України). Про суддівську незалежність, внутрішнє переконання, ризик кримінальної відповідальності судді та його вплив на об'єктивність оцінки доказів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-20>.

15. Рішення Конституційного Суду України від 15.04.2024 № 5-р(II)/2024 (щодо ч. 1 ст. 459 КПК України). Про юридичну визначеність, межі повторного перегляду судових рішень та його вплив на доказову стабільність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v005p710-24>.
16. Рішення Конституційного Суду України від 18.07.2024 № 8-р(II)/2024 (щодо ч. 6 ст. 615 КПК України). Про судовий контроль у воєнний час, заборону автоматичного продовження тримання під вартою, презумпцію невинуватості та пропорційність. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v008p710-24>.
17. Рішення Конституційного Суду України від 20.10.2010 № 17-рп/2010 (справа про тлумачення Закону «Про міліцію»). Про допустимість втручання органів влади у приватність та стандарти законності отримання доказової інформації про особу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v017p710-10>.
18. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004. Про право на справедливий суд, вимоги до мотивування судових рішень, зв'язок між якістю правосуддя та належним оцінюванням доказів. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v015p710-04>.
19. Рішення Конституційного Суду України від 30.06.2009 № 16-рп/2009. Про роль суду у гарантуванні прав особи, верховенство права та справедливості як основу судового розгляду та доказування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v016p710-09>.
20. Рішення Конституційного Суду України від 12.04.2012 № 9-рп/2012. Про рівність сторін, зміст принципу недискримінації та однаковий доступ сторін до процесуальних прав у судовому розгляді. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v009p710-12>.
21. Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain (Application no. 10590/83). Judgment of 6 December 1988. Strasbourg: European Court of Human Rights, 1988. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57563>.
22. Saunders v. the United Kingdom (Application no. 19187/91). Judgment of 17 December 1996. Strasbourg: European Court of Human Rights, 1996. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58009>.
23. Jalloh v. Germany (Application no. 54810/00). Judgment of 11 July 2006. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-76307>.
24. Mirilashvili v. Russia (Application no. 6293/04). Judgment of 11 December 2008. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89985>.
25. Moiseyev v. Russia (Application no. 62936/00). Judgment of 9 October 2008. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2008. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88804>.
26. Natunen v. Finland (Application no. 21022/04). Judgment of 31 March 2009. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-92118>.
27. Bykov v. Russia (Application no. 4378/02). Judgment of 10 March 2009. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91762>.
28. Kharchenko v. Ukraine (Application no. 40107/02). Judgment of 10 February 2011. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2011. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103260>.
29. Gäfgen v. Germany (Application no. 22978/05). Judgment of 1 June 2010. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2010. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99015>.
30. Ibrahim and Others v. the United Kingdom (Applications nos. 50541/08, 50571/08, 50573/08, 40351/09). Judgment of 13 September 2016. Strasbourg: European Court of Human Rights, 2016. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-166680>.
- 30¹. Piersack v. Belgium (Application no. 8692/79). Judgment of 1 October 1982. Strasbourg: European Court of Human Rights, 1982. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57557>.
- 30². De Cubber v. Belgium (Application no. 9186/80). Judgment of 26 October 1984. Strasbourg: European Court of Human Rights, 1984. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57465>.
31. Постанова Верховного Суду від 25 липня 2018 року у справі № 554/12215/15-к: Про реальне, а не формальне забезпечення права на захист, доступу до матеріалів провадження та вплив порушення прав захисника на допустимість доказів. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75528773>.
32. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16 січня 2019 року у справі № 751/7557/15-к (провадження № 13-37к18): Щодо відкриття та розсекречення процесуальних документів, які стали підставою для НСРД, критеріїв сумнівності прокурора та дотримання ст. 290 КПК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298340>.

33. Постанова Верховного Суду від 26 лютого 2021 року у справі № 754/7061/15 (провадження № 51-4584кмо18): Про недопустимість доказів, зданих унаслідок порушення права на приватність та процесуальних гарантій. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139651>.
34. Постанова Верховного Суду від 15 червня 2021 року у справі № 204/6541/16-к (провадження № 51-2172км19): Про зміст критерію обґрунтованої підозри, допустимість доказової інформації та оцінку достовірності даних, що обмежують права людини. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97736430>.
35. Постанова Верховного Суду від 10 вересня 2021 року у справі № 756/16332/15-к (провадження № 51-705км20): Про стандарти доведення, достатність доказів та неприпустимість припущень у доказуванні. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99556690>.
36. Постанова Верховного Суду від 10 жовтня 2023 року у справі № 754/2553/18 (провадження № 51-2275км21): Про критерії ефективної участі захисника, недопустимість доказів, отриманих без забезпечення права на правову допомогу, та гарантії змагальності. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114552471>.
37. Постанова Верховного Суду від 12 червня 2024 року у справі № 757/26627/22 (провадження № 51-825км24): Про оцінку допустимості та похідного характеру доказів, отриманих з порушенням прав людини. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119741442>.
38. Постанова Верховного Суду від 5 лютого 2025 року у справі № 303/9349/21 (провадження № 51-5117км24): Про внутрішнє переконання суду як конституційний стандарт оцінки доказів і вимоги до мотивувальної частини судового рішення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124932683>.
39. Постанова Верховного Суду від 17 лютого 2025 року у справі № 369/16172/20 (провадження № 51-7739кмо23): Про момент закінчення строку досудового розслідування, критерії допустимості обвинувального акта та межі застосування п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125435251>.
- 39¹. Council of Europe. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities. Council of Europe, adopted 17 Nov. 2010. URL: <https://rm.coe.int/cmrec-2010-12-on-independence-efficiency-responsibilities-of-judges/16809f007d>.
40. Баулін Ю.В. Вплив рішень Конституційного Суду України на розвиток конституційної доктрини в галузі кримінального та кримінального процесуального права. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2014. № 1. С. 16–24. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/6919>.
41. Вапнярчук В.В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування монографія. Харків: Юрайт, 2017. 408 с.
42. Гмирко В. П. Кримінально-процесуальні докази: поняття, структура, характеристики, класифікація. Конспект проблемної лекції. Дніпропетровськ: Академія митної служби України, 2002. 63 с. URL: http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/bitstream/123456789/2149/1/Гмирко_Проблемна_лекція_2003-Докази.PDF.
43. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 73(5). С. 33–36. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/36507>.
44. Данко В.Й., Белов Д.М. Застосування рішень Конституційного Суду в кримінальному судочинстві: окремі питання. Матеріали міжнародного круглого столу «Функціонування судових і правоохоронних органів в умовах війни...» (Ужгород, 27.10.2022). С. 9–11. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39376>.
45. Коваленко Є. Г. Теорія доказів у кримінальному процесі України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 632 с.
- 45¹. Kaplina O., Tumanyants A. ECtHR Decisions That Influenced the Criminal Procedure of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*. Kyiv–Bratislava: AJEE, 2021. Vol. 1, No. 9. P. 102–121. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.1-a000048. URL: <https://ajee-journal.com/ecthr-decisions-that-influenced-the-criminal-procedure-of-ukraine>.
46. Крет Г.Р. Система стандартів доказування у кримінальному провадженні. *Вісник прокуратури*. 2019. № 1 (19). С. 133–140. URL: https://prc.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/vprc_2019_19_20.pdf.

- 46¹. Марцеляк О.В., Погорецький М.А., Прилущий С.В. Науково-правовий висновок щодо питань відповідальності суддів у контексті відповідності конституції України положень пункту 6 частини першої, пунктів 2,13 частини другої, частини третьої статті 3 Закону України «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року №1682-VII. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 249-263. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Na_doromogu_yrustam_1.pdf.
47. Погорецький М.А., Сібільова Н.В. Докази і доказування. Нове у кримінально-процесуальному законодавстві України. Харків: Право, 2002. С. 26–35.
48. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2003. № 2. С. 59–65.
49. Погорецький М.А. Імовірність і достовірність у кримінально-процесуальному пізнанні. *Держава та регіони*. Серія «Право». 2004. Вип. 1. С. 62–65.
50. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2011. № 1 (3). С. 1–53. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmappp.pdf>.
51. Погорецький М.А., Гриценко І.С. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 4–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_91_3.
52. Погорецький М.А. Дискреція у чинному КПК України як один із чинників зловживань. *Правова доктрина – основа формування правової системи держави*. Харків: Право, 2013. С. 615–618.
53. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.
54. Погорецький М.А., Хотинська-Нор О.З. Угляд судді. Розсуд судді. Судова дискреція. Велика українська юридична енциклопедія. Харків: Право, 2020. Т. 19. С. 868–869.
55. Погорецький М.А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.3-4/84-102> URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf.
56. Погорецький М.А. Використання поліграфу у доказуванні у кримінальних провадженнях: практика США, країн ЄС, ЄСПЛ та України. *Правові новели*. 2025. № 26. С. 318–335. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.26.37> URL: http://legalnovels.in.ua/journal/26_2025/39.pdf.
57. Погорецький М.А. Обшук: міжнародно-правові стандарти захисту приватності та їх застосування в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 243–252. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/54> URL: http://lsej.org.ua/7_2025/56.pdf.
58. Погорецький М.А. Використання даних EncroChat у кримінальному провадженні: порівняльно-правовий та процесуальний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8> URL: http://lsej.org.ua/8_2025/48.pdf.
59. Погорецький М.А. Допустимість доказів у кримінальному процесі та процесуальна доброчесність: доктрини і практика (порівняльно-правове дослідження). *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 1–2. С. 60–82. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.1-2/22-59> URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/issue/view/37/1-2-2025-pdf>.
60. Погорецький М.А. Новели Кримінального процесуального кодексу України в період воєнного стану: проблемні питання. *Право і суспільство*. 2025. № 3. Т. 2. С. 248–262. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.35>.
61. Погорецький М.А. Забезпечення прав людини в цифровому доказуванні як умова реалізації принципу верховенства права та постановлення справедливого вироку. *Право України*. 2025. № 9. С. 60–74. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_2025_9/pravo_2025_9-s4490.
62. Погорецький М.А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 3. С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40> URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>.

63. Погорецький М.А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 3. С. 239–256. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.37> URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/10/APP_05_2025_part-3-2.pdf.
64. Погорецький М.А., Старенький О.С. Безсторонність суду у кримінальному провадженні крізь призму практики ЄСПЛ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2025. Вип. 88. Ч. 3. С. 320–329. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.48> URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/50-2.pdf>.
65. Погорецький М.А. Штучний інтелект у доказуванні в досудовому та судовому провадженнях: доктринальні засади і практика застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2025. № 91. Ч. 4. С. 398–418. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.4.56> URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/58-1.pdf>.
66. Погорецький М.А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-napnu-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protsesualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>.
67. Погорецький М.А. Вплив Конституції України та правових позицій Конституційного Суду України на формування конституційно орієнтованої доктрини кримінального процесуального доказування та правозастосовної практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2025. № 3–4. С. 63–79. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2025.3-4/>. URL: <https://vkslaw.knu.ua/ua/golovna>.
- 67¹. Погорецький М.А., Гринюк В.О. Повідомлення судді про підозру: проблемні питання правового регулювання, теорії та практики. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 2. С. 58–71. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/272>.
- 67². Погорецький М.А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 223–234. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Pogoretskyi.pdf.
68. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 272 с.
69. Тертишник В.М. Теорія доказів: підручник. Київ: Алерта, 2015. 394 с.
70. Шаптала Н.К. Особливості доказування та оцінки доказів у конституційному судовому процесі у справах за конституційними поданнями. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 5. С. 84–91. URL: <https://ccu.gov.ua/visnyk/2018/5>
71. Шумило М.Є., Погорецький М.А. Докази і доказування. КПК України: науково-практичний коментар. Т. 1. Харків: Право, 2012. С. 247–308.
72. Шумило М.Є. Поняття доказів у кримінальному процесі. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 3. С. 95–104. URL: https://vkslaw.com.ua/images/verstka/3_2015_Shumilo.pdf.